

HADİSLERE GÖRE İSLÂM KARDEŞLİĞİNİN ANLAMI VE KORUNMASI İÇİN ALINACAK TEDBİRLER*

Ömer ÖZPINAR**

Özet

İslâm dini, mensupları arasındaki ilişkiyi "kardeşlik" kavramıyla ortaya koymaktadır. Bazı durumlarda din kardeşliğini, nesep kardeşliğinden öncelikli ve üstün saymaktadır. Bu sebeple Müslümanlardan, ikili ve toplumsal ilişkilerini "kardeşlik" zemini üzerinde inşâ etmelerini istemektedir. Hz. Peygamber (s), İslâm kardeşliğinin ne olduğunu, hukukunu ve ilkelerini, kavfî ve fiilî sünnetiyle ortaya koymuştur. İslâm'a has sosyal bir proje olan bu en yüce insanlık değerinin yaşatılması ve korunmasına özel önem vermiştir. Kardeşliğe zarar verecek davranışlar ile bunların önüne geçmek için alınacak tedbirlerin neler olduğuna dair açık öğretiler bırakmıştır. İşte bu çalışmada, Hz. Peygamber (s)'in hadisleri ışığında din kardeşliğinin anlam ve kapsamı ile onu tehdit eden hususların neler olduğu tespit edilerek, bunlara karşı alınacak tedbirleri gösteren nebevî ilkeler ortaya konulmuştur.

Anahtar kelimeler: Hadîs, Kardeşlik, Uhuvvet, İslâm Kardeşliği, Taraftar Dindarlık.

The Meaning of Islamic Brotherhood according to some Hadiths/Traditions and the Measures for its Protection

Abstract

Islam has put forth the relation among its members with the concept of "brotherhood". In some occasions, it considers this religious brotherhood superior to biological brotherhood. Thus, muslims are expected to build their interpersonal and social relations on the basis of brotherhood. The prophet determined what muslim brotherhood is, and its law and principles with his Verbal and Actual Sunnah. He paid special attention to the protection and sustainability of this supreme humane value which is a social project peculiar to Islam. He also left behind teachings about what the behaviours which might harm this brotherhood are and the precautions for preventing these behaviours. In this study, the meaning of religious brotherhood and its scope, and the elements that threaten this brotherhood have been determined and the prophetic principles which show the precautions against these threats are going to be introduced under the light of the Prophet's hadiths.

Key Words: Hadith/Tradition, Brotherhood, Ukhuwwat, Islam Brotherhood, Protagonist Piety.

1. GİRİŞ

Bu çalışmada kardeşlik ve İslâm kardeşliği kelimelerinin anlamı üzerinde kısaca durulduktan sonra, İslâm'ın din kardeşliğine bakışı, âyet ve hadîsler ışığında ele alınacaktır. Hz. Peygamber (s)'in hadîsleri ışığında din kardeşlerinin birbirlerine karşı görev ve sorumlulukları tespit edilerek, bu kardeşliği zedeleyen ve tehdit eden hususlara dikkat çekilecektir. Bu tehditlere karşı alınacak tedbirleri gösteren nebevî öğreti ve ilkeler ortaya konulmaya gayret edilecektir.

1.1. Kardeş Kelimesinin Tanımı

Arapçada kardeşlik "*uhuvve* (أخوة)"; kardeş ise "*eh* (أخ)" kelimeleriyle ifade edilmektedir. "*Uhuve(t)*," istemek, dilemek ve talep etmek manasına gelen "*te-vahhi* (توخي)" kökünden türemiştir. Buna göre kardeşlik veya uhuvvet: "Kardeşin isteği ve maksadı, kardeşinin isteği ve maksadıdır" demek olmaktadır.¹

İslâmî kaynaklarda kardeşlik: "Ana-babanın her ikisi ya da biri yönüyle doğumda veya süt emmede bir başkasıyla ortak olmak" şeklinde tarif edilmektedir.² Ayrıca aradaki doğallık, hasbîlik, şefkat ve kuvvetli bağdan dolayı veya kabile, din, meslek, beşeri ilişkiler ve muhabbet gibi başkasıyla olan her türlü ortaklık, "kardeşlik" kelimesiyle ifade edilebilmektedir.³

Türkçe sözlüklerde de kardeş kelimesinin bu iki anlamı aynen korunmuştur. Buna göre kardeş, "Aynı anne babadan doğmuş veya anne babalarından biri aynı olan çocukların birbirine göre adı" ve "Aralarında değer verilen ortak bir bağ bulunanlardan her biri"⁴ gibi anlamlara gelmektedir. Bu tanımlardan ilki biyolojik bir bağa, ikincisi ise manevî bir bağa işaret etmektedir.

2- İSLÂM KARDEŞLİĞİNİN ANLAMI VE HÜKMÜ

Öncelikle vurgulamak gerekir ki, İslâm, akrabalık ilişkilerine, aile ve kardeşlik hukukuna büyük önem vermektedir. Ancak konumuz itibarıyla burada üzerinde durduğumuz husus, inanç bağıyla oluşan kardeşlik olacaktır. Öte yandan nesep

* Bu makalenin ilk hali, 19-20 Nisan 2012 tarihlerinde Şanlıurfa'da Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve İl Müftülüğünce ortaklaşa düzenlenen "Hz. Peygamber, Kardeşlik Ahlakı ve Kardeşlik Hukuku" konulu VI. Kutlu Doğum Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

** Yrd.Doç.Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Hadîs Anabilim Dalı Öğretim Üyesi. oozpinar@konya.edu.tr

¹ Bkz. er-Râzî, Fahrüddîn (v.604/1207), *et-Tefsîru'l-kebîr (Mefâtihu'l-ğayb)*, Dâru'l-fikr, Beyrût, 1401/1981, I-XXXII, VIII, 179.

² er-Râğîb, Hüseyin b. Muhammed el İsfehânî (v.502/1108), *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, İstanbul, 1986, 13.

³ Bkz. er-Râğîb, a.g.e., 13.

⁴ http://www.tdk.org.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.53962e1b7f8eb7.82698691 (Erişim tarihi: 29.05.2014).

kardeşliği ile din kardeşliğinin bir arada olduğu zamanki güzelliği ve üstünlük, elbette ki her iki kardeşliği de kapsayan en makbul durumdur.

İslâm aile, aşiret, nesep, kavim gibi kan bağına dayalı duyguların ve ilişkilerin önemini kabul etmiş ve buna yönelik düzenlemeler getirmiştir. İslâm, kan bağına dayalı bütün bu ilişkileri, daha çok inanç eksenli faziletli bir toplum meydana getirmenin vasıtası olarak değerli görmektedir. Bu sebeple İslâm'ın insan ilişkilerindeki temel eksenini, inanç birliği etrafında şekillenen manevî kardeşlik duygusu olmuştur denilebilir.

Nitekim Kur'ân'da "kardeş" kelimesi, kan bağı olan kimseler için kullanıldığı gibi, belki bundan daha çok inanç, duygu ve düşünce birlikteliği içinde olan kişiler için kullanılmaktadır. Bütün dinlerin müntesiplerinin, birbirinin kardeşi olduğu beyan edilmektedir.⁵ Bu bağlamda mü'minlerin olduğu gibi, münâfıkların ve kafirlerin de birbirlerinin kardeşleri olduğu ifade edilmektedir. Yine, insanları saptıran kimselerin, şeytanların kardeşi olduğunu ilan eden Kur'ân,⁶ müsrifliği bir karakter haline getiren kimsenin de, şeytanların kardeşi olduğunu ifade etmektedir.⁷ Böyle bir tespiti yapmakla Kur'ân, âdeta insanlar arasında güçlü bağ tesis eden ve iradesini şekillendiren asıl unsurun, biyolojik ve fiziki bağlar değil, inanç, duygu, davranış, ülkü ve kültür gibi manevî özellikler olduğunu ortaya koymuş olmaktadır.

Buna göre kardeşliğin üzerine oturduğu ortak değer şayet İslâm inancı ise, o zaman bu kardeşlik "İslâm kardeşliği" adını almaktadır. Kur'ân'da Yüce Allâh "Mü'minler ancak kardeşlerdir. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allâh'tan korkun ki rahmete eresiniz."⁸ buyurarak, Müslümanların aralarındaki ilişki biçiminin adını ve hukukunu da bizzat belirlemiş olmaktadır. Buradaki "Ancak kardeşlerdir" diye meâli verilen âyetin başındaki "innemâ (إنما)" edâtının Arapça'daki kullanımına dikkat çekmek gerekmektedir. Bu edât, sınırlama ve tahsis etme anlamına gelen hasr edâtı olarak bilinir ve Türkçeye "Ancak, sadece, yalnız ve muhakkak ki" şeklinde tercüme edilmektedir. Yani bir şeyi bir şeye hasretmek ve o şeyin ancak o şey ile birlikte var olabileceğini ifade etmek için kullanılmaktadır. Örneğin "innema'l-a'mâlü bi'n-niyete (إنما الأعمال بالنية)"⁹ hadîsinin manası, "Ameller ancak niyete göredir" şeklindedir. Buna göre niyet olmadan amellerin dinen bir değerinin olmadığı ve değerlendirilemeyeceği ifade edilmiş olmaktadır. Söz konusu âyetimize gelince buradaki ibare "innema'l-mü'minûne ihve (إنما المؤمنون إخوة)" şeklindedir. Bu durumda âyetin, 'Kardeşçe birbirine muamele olmadan, mü'minliğin değer ve anlamı

⁵ Araf, 7/38.

⁶ Araf, 7/202.

⁷ İsrâ, 17/27.

⁸ Hucurât, 49/10.

⁹ Buhârî, Eymân ve'n-nuzûr, 23; Müslim, İmâre, 155.

tam olarak yerine gelmiş olmaz' şeklinde anlaşılması mümkündür.¹⁰ Buna göre söz konusu âyetin geniş anlamı: 'Mü'minler kardeşten başka bir şey değildir; öyleyse birbirlerine kardeş gibi davransınlar' şeklinde olmaktadır.

Allâh'ın rahmetini kazanmanın ve rızasına ermenin en önemli unsurlarından ve hatta öncelikli şartlarından birisi, kardeşlik hukukunu yerine getirmek olmaktadır. İlgili âyette mü'minlerin kardeş olduğu belirtildikten sonra gelen "*Allâh'tan korkun/sakinin*" ibaresi, kardeşlik hukukuna riâyetin hem ilkelerini hem de hükmünü ortaya koymaktadır. Bu hukuk, Allâh'ın gösterdiği, dinin emrettiği bir şekilde ve ilâhî bir emir olarak yerine getirilmek zorundadır. Dolayısıyla İslâm kardeşliği, kişilerin keyfine ve isteğine bırakılmış bir unsur olmayıp, İslâm dairesine giren herkesin bilmek ve hukukunu ifa etmek zorunda oldukları, imânî bir şart ve ilâhî bir emirdir. Hz. Peygamber (s)'in buyurduğu üzere sevgi ve diğergâmlık anlayışı üzerine inşâ edilmesi gereken bu kardeşlik sağlam olmazsa, imân da kâmil olmamaktadır.¹¹ İslâm kardeşliğinin anlamını ortaya koyması bakımından Hz. Peygamber (s)'in şu hadîsi ne kadar anlamlıdır: "*Hiç biriniz, kendiniz için arzu ettiğini kardeşi için de arzu etmedikçe (tam anlamıyla) imân etmiş olmaz.*"¹²

İmânın göstergelerinden birisinin "*Allâh için sevmek olduğunu*" buyuran¹³ ve "*Allâh için severek bir araya gelen kimselerin Allâh'ın gölgesinde misafir olunacağını*"¹⁴ müjdeleyen rivâyetler de, bu kardeşlik bağının hem kıymetini hem de imânî boyutunu ifade eden diğer nebevî öğretilerdir.

Binâenaleyh İslâm kardeşliği, imân ile vücut bulmaktadır. İslâm'a inanan herkes, İslâm kardeşliğini de hak etmiş olmaktadır. İmân etmekle kazanılan bu kardeşlik, sevgi ve fedakârlık zemininde yükselmektedir. Bu bakımdan imânın tadını bulabilmenin üç şartının zikredildiği hadîste, bunlardan birisinin "*Sevdiğini, Allâh için sevmek*"¹⁵ olması anlamlıdır. Öte yandan bu ve benzeri hadîslerden anlaşıldığı kadarıyla İslâm kardeşliğinin gerçekleşmesinde ve idamesinde en önemli unsur Allah rızasına dayalı sevgidir. "*Amellerin (Allah'a) en sevimli olanı Allah için sevmektir*"¹⁶ buyuran Hz. Peygamber (s)'in konuyla ilgili bir başka hadîsi şöyledir: "*Nefsimi kudret elinde tutan Allâh'a yemin ederim ki, siz imân etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de imân etmiş olmazsınız.*"¹⁷

¹⁰ Râzî, bu âyeti " فلا أخوة إلا بين المؤمنين " "Kardeşlik ancak mü'minler arasındadır" şeklinde tefsir etmektedir. Buradan hareketle o, "Bir Müslümanla bir kafir kardeş olamaz" şeklinde bir çıkarımda bulunmaktadır. er-Râzî, a.g.e., XXVIII, 130.

¹¹ Bkz. el-Buhârî, Muhammed b. İsmâîl (v.256/869), *el-Câmiu's-sahîh*, İstanbul 1992, I-VIII, İmân, 6.

¹² Buhârî, İmân, 7; Tirmizî, Ebû İsa Muhammed (v.279/892), *el-Câmiu's-Sahîh (Sünen)*, İstanbul, 1992, I-V, Sıfatü'l-kıyâme, 59.

¹³ Buhârî, İmân, 1.

¹⁴ Buhârî, el-Cemâa ve'l-imâme, 8.

¹⁵ Bkz. Buhârî, İmân, 9; Müslim, Ebu'l-Hüseyn el-Haccâc el-Kuşeyrî (v.261/874), *el-Câmiu's-sahîh*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, I-III, İmân, 67.

¹⁶ Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eşâ's es-Sicistânî (v.275/888), *es-Sünen*, İstanbul, 1992, I-V, Süne, 2.

¹⁷ Ebû Dâvûd, Edeb, 130, 131; Tirmizî, Menâkıb, 28. Ayrıca bkz. Müslim, İmân, 93.

Âyet ve hadîslerden anlaşıldığı üzere Allâh için Müslümanları sevmek ve İslâm kardeşliğini diri tutmak bir ibâdetlerdendir. Buna göre imân, sevgi ve kardeşlik, müslümanın hayatında olmazsa olmaz unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

3. İSLÂM KARDEŞLİĞİNİN DİNÎ DEĞER OLARAK ÖNCELİĞİ VE ÜSTÜNLÜĞÜ

Mü'minlerin kardeş olmalarını sağlayan ortak zemin ve aralarındaki manevî bağ, Allâh'a imândır. Bu bağ, ebedi olmak, yani hem bu dünya hem de ukbada iş görmek yönüyle, diğer bütün kardeşlik bağlarından daha güçlü ve sağlamdır.

İslâm kardeşliği sadece sözde kalan bir ifade değildir. O, aynı zamanda dinî bir amel ve müessesedir. Hukukî ve dini çerçevesi ve sorumluluğu olan bir ibâdet biçimidir. Zira Müslümanları kardeş yapan ve bu hukuka uygun davranarak kardeş olmalarını emreden bizzat Allâh Teâlâ'dır.¹⁸ Bu bağlamda Hz. Peygamber (s), biraz sonra üzerinde duracağımız hususlara dikkat çekerek "Ey Allah'ın kulları kardeşler olunuz!"¹⁹ buyurmaktadır.

İslâm kardeşliği, mü'minleri aynı değerler etrafında birleştiren kaynaştıran ve bir potada eriten imânî bir güç ve aksiyon halidir. Nitekim bunun Kur'ân ve sünnetteki müşahhas örneklerinden birisi, Medine'deki Evs ve Hazrec kabilelerinin aralarındaki asırlık düşmanlığın, İslâm kardeşliği ile son bulmuş olmasıdır. Allâh Teâlâ bu olayın kardeşlik temelinde halledildiğini şöyle bildirmektedir: "*Hani siz birbirinize düşmanlar idiniz de, O, kalplerinizi birleştirmişti. İşte O'nun (bu) nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz.*"²⁰

Yine Hz. Peygamber (s), Müslümanların kardeş olduklarını vurgulamış ve bunun pratiklerini de göstererek işi, sözde bırakmamıştır. Hicretten sonra yaptığı ilk iş, Ensâr ile Muhâcir'i isim isim belirleyerek birbirleriyle kardeş ilan etmek olmuştur (muâhât). Böylece tarihte ilk defa, manevî kardeşliği, hayatta görünür kılmış ve ona hukukî bir statü kazandırmıştır..²¹ İbn Abbas'ın naklettiği bilgiye göre Muhâcirler Medine'ye geldikleri ilk zamanlarda, Hz. Peygamber (s)'in kurduğu bu kardeşlik sebebiyle Ensâr'a kendi hısımlarından evvel mîrâşçı olurlardı.²² Oysa Müslüman oldukları için Mekke'deki müşrik neseben kardeşleri ve akrabaları, onları oradan sürmüş ve düşman olmuşlardı. Onlara gerçek kardeşliği, dinen kardeşleri Medineli Müslümanlar yani Ensâr göstermişti. Böylece İslâm kardeşliğinin, tarihin kaydettiği en değerli, en güçlü, en samimi, en hasbî kaynaşma ve birleşmenin adı olduğunu

¹⁸ Bkz. Hucurât, 49/10.

¹⁹ Müslim, Birr 32; Buhârî, Edeb, 57.

²⁰ Âiü Imrân, 3/103.

²¹ Geniş bilgi için bkz. Sancaklı, Saffet, "Hz.Peygamber'in Medine Döneminde Tesis Ettiği Kardeşlik (muahat) Projesinin Günümüz Bireysel ve Toplumsal Hayat Açısından Önemi ve Analizi", 11-12 Mayıs 2007, Konya'da düzenlenen Sünnetin Bireysel ve Toplumsal Değişimdeki Rolü Sempozyumu kitabı, Konya, 2008, 52-72.

²² Buhârî, Kefâlet, 2; Ebû Dâvûd, Ferâiz, 16, 17.

ortaya koymuşlardır.²³

Öte yandan Müslümanlar, aralarında kan bağı bulunan ama Allâh'a düşman olan kardeşlerini ve hatta babalarını, "velî (dost)"²⁴ edinmemekle emrolunmuşlardır. İlgili âyette Allâh Teâlâ şöyle buyurmaktadır: "*Ey imân edenler! Eğer babalarınız ve kardeşleriniz imâna karşılık küfürden hoşlanıyorlarsa, onları dost edinmeyiniz. Sizden her kim onları dost edinirse işte onlar da zalimlerin ta kendileridir.*"²⁵

Biânenaleyh mü'minlerin birbirini kardeş edinmesi, Allah'ın emri olduğu gibi, İslâm'a inanmayan biyolojik kardeş ve yakınlarını " velî (dost)" edinmemeleri de yine Allah'ın emridir: "*Allah'a ve ahiret gününe inanan bir milletin babaları, oğulları, kardeşleri, yahut akrabaları da olsa Allah'a ve Resulüne düşman olanlarla dostluk ettiğini görmezsiniz.*"²⁶

Hz. Peygamber (s)'den nakledilen "*Müslümana kafir mirasçı olamaz; kafire de müsmünan vâris olamaz.*"²⁷ şeklindeki hadîs de, din kardeşliğinin önemini ve kuvvetini ortaya koyan bir başka delil olmaktadır. Bu da göstermektedir ki, din ayrılığı, nesebin bir takım haklarını ortadan kaldırmaktadır. Nitekim Bedir'de, Uhud'da, Hendek'de, kardeş kardeşe, oğul babaya, amca yeğene karşı savaşmış ve aralarındaki kan bağı buna engel olamamıştır. Zira dinen İslâm kardeşliği, nesep kardeşliğinden daha kıymetli ve anlamlı görülmektedir.

Kurtûbî (v.671/1272), din kardeşliğinin nesep kardeşliğinden üstün olduğuna dair bilgiyi aktardıktan sonra, buna gerekçe olarak, nesep kardeşliğinin din farklılığıyla ortadan kalkabileceğini, ancak nesep farklılığının din kardeşliğine zarar vermeyeceğini ifade etmektedir.²⁸

İslâm kardeşliği bağı, evrensel bir bağıdır. Hatta tevhîde imân bakımından, Hz. Âdem'den itibaren bütün mü'minleri kardeş olarak görmeyi içine alacak genişlikte ve derinliktedir. Bu sebeple Yüce Allâh, bizim, onlar için de dua etmemizi şöyle emretmektedir: "*Onlardan sonra gelenler derler ki: "Rabbimiz, bizi ve bizden önce inanan kardeşlerimizi bağışla, kalplerimizde inananlara karşı bir kin bırakma! Rabbimiz! Sen çok şefkatli, çok merhametlisin!"*"²⁹

Binâenaleyh İslâm kardeşliği, insanları birbirine bağlayan nesep, dil, renk, coğrafya ve etnik yapı gibi diğer dostluk ve kardeşlik bağlarından hem daha güçlü

²³ Bkz. Haşr 59/9. Ayrıca muâhat ile ilgili olarak tarihi bilgiler ve müşahhas örnekler için bkz. Sancaklı, a.g.m., 52-70.

²⁴ Râğîb, "velî" kelimesinin, 'mekân, niyet, din, sadakât, yardımlaşmak, itikâd bakımından birlikte hareket etmek' manasına geldiğini ifade etmektedir. Bkz. er-Râğîb, a.g.e., 837.

²⁵ Tevbe, 9/23.

²⁶ Mücâdele, 58/22.

²⁷ Buhârî, Meğâzî, 48; Ferâiz, 26; Müslim, Ferâiz, 1.

²⁸ Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed (v.671/1272), *el- Câmi' li ahkâmî'l-Kur'ân*, Beyrût, 1405/1985, I-XX, XVI, 322-323.

²⁹ Haşr, 59/10.

hem daha evrensel bir değerdir.³⁰ Bir kimse, daha önce ne yaparsa yapsın hangi durumda olursa olsun artık İslâm dinine girdiği ve 'ben müslümanım' dediği andan itibaren yeryüzündeki bütün Müslümanların kardeşi olur. Nitekim Rasûlullâh (s), 'imân edip namaz kılan ve zekâtını veren' herkesin İslâm dairesine girdiğini buyurmuştur.³¹ Bu konuda Hz. Peygamber örnek alınmalıdır. O (s) çok iyi bildiği ve tanıdığı halde münâfıkları bile açık etmemiş ve İslâm kardeşliğinin alanı dışına çıkmamıştır.

Bu bilgiler dikkate alındığında din kardeşliğinin, yerine göre, nesep kardeşliğinden daha üstün, kuvvetli ve değerli olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple bir başka kardeşlik veya dostluk bağı ya da aidiyet duygusu, İslâm kardeşliğinin yerini alamaz, tutamaz ve dolduramaz. Müslümanların etnik kimlikleri, aşiretleri, cemaat mensubiyetleri, siyasî taraftarlıkları vs. gibi oluşturdukları alt kimlikleri, İslâm kardeşliğinin önüne geçemez ve onu gölgeleyemez. Nesep ve din kardeşliği bir arada bulunursa, elbette ki bu daha kıymetli ve güçlü bir kardeşlik ortaya koymaktadır.

İslâm kardeşliğinin anlamını ve her şeyden üstün geldiğini Hz. Peygamber (s)'in şu hadîsi ne kadar güzel ortaya koymaktadır: "*Dostluğu ve malı hususunda da insanların bana en çok iyiliği dokunanı Ebû Bekir'dir. Eğer Rabbimin dışında bir dost edinecek olsaydım, mutlaka Ebû Bekir'i dost edinirdim. Ancak İslâm kardeşliği ve onun sevgi bağı daha üstündür.*"³²

Hz. Peygamber (s), bu hadîsinde Hz. Ebû Bekir'le dostum, arkadaşım, yakınım, kayınpederim, sırdaşım, zor günlerimde destekçim vs. gibi onun faziletini ifade edecek pek çok sıfatı bir tarafa bırakarak, "*İslâm kardeşim*" demiştir. Başka rivâyetlerden de anlaşıldığına göre Hz. Peygamber, diğer sahâbilerine de "kardeşim" diye hitap etmektedir.³³ Böylece İslâm kardeşliğinin ve onun ortaya koyduğu imân eksenli sevginin ve bağlılığın, sayılan bütün vasıf, bağ ve yakınlıklardan daha önce geldiğini ve üstün olduğunu ortaya koymuştur.

4. İSLAM KARDEŞLİĞİNİ TEHDİT EDEN UNSURLAR VE NEBEVÎ ÇÖZÜM YOLLARI

İslâm kardeşliğini anlamak için, İslâm'ın geldiği dönemdeki insan ilişkilerine ve bu ilişkilerin üzerine oturduğu zemine bakmak; oradan İslâm'ın getirdiği kardeşlik modelinin farklı muhtevası üzerinde durmak yerinde olacaktır.

İslâm gelmeden önceki Arap yaşam biçimine "*Câhiliye*" denilmektedir.³⁴ Bu

³⁰ Mesela bkz. Haşr, 59/10.

³¹ Bkz. Buhârî, İmân, 17, 28; Salât, 28; Zekât, 1; Müslim, İmân, 32-36.

³² Buhârî, Fedâilü ashâbi'n-Nebî, 3.

³³ Bkz. Ebû Dâvûd, Vitr, 23; Tirmizî, Deavât, 109.

³⁴ Geniş bilgi için bkz. Fayda, Mustafa, "*Câhiliye*", DiA, VII, 17-19.

isim "Bilgisizlik, gerçeği tanımama" anlamına gelmektedir.³⁵ Kavram olarak kullanıldığına ise câhiliye, İslâm öncesi sapkın Arap inanç ve kültür anlayışından da izler taşıyan ve her dönemdeki İslâm dışı düşünce, inanç, tutum ve uygulamaların genel adı olarak kullanılmaktadır.³⁶

Konumuz bağlamında câhiliye toplumundaki insan ilişkilerinin kısaca genel görünümü şöyle idi: Toplum her açıdan bölünmüş, parçalanmış ve sosyal doku dağılmış bir durumdaydı. Bir yandan kabilecilik almış başını gitmiş, kavmiyetçilik, soy sop ile öğünme ve kendisinden olmayanı aşağılama yaygın bir biçimdeydi. Her kabile kendisinin üstün olduğunu iddia ederdi. Bu taassupla her kabile diğerleriyle bitip tükenmek bilmeyen kavga ve savaflara girişmişti. Bu sosyal dağınıklık inanç dünyasına da yansımış, her kabilenin sosyal ve ekonomik durumuna göre ayrı bir putu bulunmaktaydı. Atalarla, aşiretle, asabiyetle, oğullarla ve güçle övünme ve yarışma almış başını gitmekteydi. Ekonomik olarak da insanlar, faizcilik, tefecilik ve aldatma gibi gayr-ı ahlakî ve insanî yollarla birbirlerini sömürmenin ve ezmenin gayreti içindeydiler.³⁷

Hz. Peygamber (s), o dönemde bile bu içler acısı durumun farkındaydı ve çözümler arıyordu. Hırâ'daki³⁸ tefekkürlerinin bir kısmı da bu gidişatı durdurmak üzerine olmalıydı. Nitekim bu çirkinliklerin önüne geçmek üzere akl-ı selîm sahibi bazı kimselerle *Hilfû'l-fudûl* denilen teşkilatın kurucu bir üyesi olması bu sebepleydi.³⁹

Ancak asıl toplumsal değişim ve dönüşüm, İslâm'ın nurlarının Arap çöllerinde doğmasıyla başlamıştı. Hz. Peygamber (s), her açıdan çözülmüş ve birbirine düşmanlığın bin bir çeşidiyle dağılmış bu toplumdaki, her bir ferdi diğerleriyle kardeş olan imânlı bir toplum meydana getirdi. İnsanların kan bağına ve ırka dayalı birlik anlayışlarından, bütün inananların kardeş oldukları evrensel bir kardeşlik anlayışının ilkelerini öğretti. O (s) câhiliyeden kurtarmaya çalıştığı Arap muhataplarının şahsında bütün insanlığa şöyle seslenmiştir: "*Allah câhiliye gururunu ve atalarıyla övünme kötülüğünü gidirmiştir. Artık bundan sonra mütteki mü'min ve bahtsız günahkar vardır. Bütün insanlar Âdem'in çocuklarıdır. Âdem de topraktan yaratılmıştır.*"⁴⁰

Hz. Peygamber (s), böyle bir ortamda kardeşliği, inanç ve din bağı üzerine inşa

³⁵ Bkz. İbn Manzûr, Cemâlüddîn Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mükerrerem (v.711/1311), *Lisânü'l-arab*, Dâru Sâdir, Beyrût, ty., I-XV, XI, 129.

³⁶ Bu konuda bkz. Mâide, 3/50. Ayrıca İbn Manzûr, a.g.e., XI, 130; Fayda, a.g.m., DİA, VII, 17.

³⁷ Geniş bilgi için bkz. Yücel, İrfan, *Peygamberimizin Hayatı*, DİB. Yay., Ankara, 2006, 9-16; Fayda, a.g.m., DİA, VII, 18.

³⁸ Bkz. Yücel, a.g.e., 47.

³⁹ Bu konuda bkz. Mes'ûdî, Ebu'l-Hasan Ali b. El-Huseyn (v.346/957), *Murûcu'z-zeheb ve meâ'dinü'l-cevher*, thk. Kemâl Hasen Meraî, Beyrût, 1425/2005, I-IV, II, 213-214; İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İmâmuddîn İsmâîl (v.774/1372), *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Dâru hicr, Cize, 1417/1997, I-XXI, III, 455-461; Yücel, a.g.e., 33-34.

⁴⁰ Tirmizî, Menâkıb, 74.

etmek üzere harekete geçmiş, insanlığın önüne müşahhas kardeşlik örnekleri koymuştur. Örneğin câhiliye döneminde Evs ve Hazrec kabileleri, birbirleriyle kan davası düşmanlığına dönüßen ve 120 yıldır devam edip gelen bir savaşın içindeydiler. Bu şiddetli savaş ancak İslâm ile şereflendiklerinde son bulabilmiş ve bu iki ezeli düşman artık "İslâm kardeşi" olmuşlardı. Fakat bir süre sonra bu kardeşliği bozmak isteyen Yahudi fitnesiyle tekrar kendi kavimlerini överek savaşmak için silâha sarılmışlardı. Durumu haber alan Hz. Peygamber (s) olaya müdahale ederek şöyle buyurdu: "*Ey Müslümanlar topluluğu! Allâh'tan korkun, Allâh'tan korkun! Allâh size İslâm ile ikramda bulundu, câhiliye hallerinizi onunla ortadan kaldırdı. Kalplerinizi birbirine üflet ettirdi. Bütün bunlardan sonra, ben daha aranızda iken câhiliye davası mı güdüyorsunuz?*"⁴¹ Bunun üzerine şeytanî bir aldanma ile karşı karşıya olduklarını anlayıp derhal silâhlarını bırakarak, kardeş olma ibâdetinin şuruyla oradan ayrıldılar.

Bu somut örnekte görüldüğü üzere Hz. Peygamber (s), daha pek çok hadîsinde Müslümanların kardeş olduklarını vurgulamıştır. Bu kardeşliğin imân ve gönül bağı temelli olduğunu belirtmiştir.

Öte yandan Allâh Rasulü (s), İslâm kardeşliğine zarar veren, onu ortadan kaldıran ve kardeş hukukunu çiğneyen hususlara dikkat çekerek, bu engellere karşı önlem alınmasını emretmiştir. Hz. Peygamber'in dikkat çektiği bu hususlara baktığımızda, bunların bir kısmının kişisel zaaflardan, bir kısmının manevî hastalıklardan ve bir kısmının da imânî eksiklikten kaynaklandığı söylenebilir. Şimdi bu hususları, ana başlıklar oluşturarak ele almaya gayret edelim.

4.1. Güvensizlikten Kaynaklanan Tehditler

İslâm, her şeyden önce ahlâklı ve karakter sahibi insanlar yetiştirmek istemektedir. Zira ancak bu özelliklere sahip insanların sağlıklı ve iyi ilişkiler kurabileceklerini öngörmektedir. Bunun için gerekli olan insan karakteri ise, öncelikle güvenilir olmaktır. Zira güvenilir olmak, kendisine yüklenen sorumluluk ve emânetleri yerine getirip korumak, sözüne güven duyulmak, özü sözü bir olmak, her işinde dosdoğru olmak ve başkalarına zararı dokunmamak demektir. İmân, emanet, mü'min gibi kelimeler, emin olmak, güvenilir olmak gibi manalara gelen aynı fiilin (أمن) türevleridir.⁴²

Bu sebeple Rasûl-i Ekrem (s), Müslüman kimseyi tarif ederken şöyle buyurmaktadır: "*Mü'min, insanların kendisine güvendiği kimsedir. Müslüman, dilinden ve elinden diğer Müslümanların salim olduğu kişidir.*"⁴³

⁴¹ İbn Hişâm (v.213 veya 218), *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Umer Abdüsselâm Tedmürî, Dâru'l-kütübü'l-arabî, Beyrût, 1410/1990, I-IV, II, 197-198.

⁴² Bkz. er-Râğib, a.g.e., 30-32.

⁴³ İbn Hanbel, Ahmed (v.241/855), *el-Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, I-VI, III, 54. ayrıca bkz. Buhârî, İmân, 4, 5; Müslim, İmân, 64, 65.

Güven, insani ilişkilerde en temel ve vazgeçilmez haslettir. Güvenilir olmak ise, bir insan için kazanılacak en önemli ve itibarlı ahlâkî özelliktir. Güvenilirlik, doğruluğu ve vefayı da bünyesinde barındırmaktadır. Yüce Allâh'ın bir ismi olan "el-Mü'min" in anlamı, güven veren, vaadine güvenilen; inanan kullarını korku ve endişelerden emin kılan, güven ve imân verendir. Allâh Teâlâ, kendisine inanan ve güvenen kimseye de isim ve sıfat olarak, kendi esmâsından birini lütfetmiştir. "el-Mü'min" olan Allâh, kendisine inanan insanı da "mü'min" olarak isimlendirmiştir. Bu, anlamlı bir lütuftur. Yukarıdaki hadîsteki nebevî tanımından da yola çıkarsak "mü'min" kelimesi, 'kendisine güvenilen ve çevresine güven veren kimse' anlamına gelmektedir. Böylece emânet ve emniyet ile aynı kökten gelen mü'min kelimesi, başkalarına güven veren ve kendisine, karakterine, ahde ve vefasına güvenilen imânlı kişi demektir. Hz. Peygamber (s): "*Kişinin kalbinde imân ve küfür bir arada bulunmaz. Güvenilirlik ve hainlik de bir arada olmaz*"⁴⁴ buyururken bu gerçeği ifade etmiş olmaktadır.

Yine 'yalan söylemek, ahde vefâsızlık ve emânete hıyânet etmek gibi vasıfların münâfıklık alameti'⁴⁵ olduğunu söylerken Hz. Peygamber (s), aynı zamanda din kardeşleri arasındaki ilişkileri bozacak vasıflara da dikkat çekmiş olmaktadır.

Güven unsurunu kaybeden kişi ya da toplumlar, aslında bir arada yaşama şanslarını da kaybetmişlerdir. Bu sebeple İslâm kardeşliğinin önündeki belki de ilk ve en önemli tehlike, güvensizliktir. Mademki din kardeşi olabilmek için mü'min ve müslim olmak şarttır, öyleyse önce güvenilir ve kendisinden selamette olunan kimseler olmak gerekmektedir.⁴⁶

Kardeşlik, aynı zamanda beraber yaşama ve birlikte geçinebilme becerisidir. Bunun olmazsa olmaz şartlarından birisi ise, her ikili ilişki de olduğu gibi güvenilir olmaktır. Hz. Peygamber'in: "*Mü'min, geçimi güzel olan kişidir. Geçimsiz kişide hayır yoktur*"⁴⁷ buyurarak, böyle kimsenin âkibetini de: "*Nefsim kudret elinde bulunan Allâh'a andolsun ki, kötülüklerinden komşusunun emin olmadığı kimse cennete giremez*"⁴⁸ şeklinde açıklaması, konumuza ışık tutmaktadır.

İslâm kardeşliğinin tesîsi ve devamı için, Müslümanların birbirlerine karşı güvensizlik telkin edecek en küçük tutum ve davranışlardan uzak durmaları kaçınılmazdır. Bu sebeple Hz. Peygamber (s), Müslümanlar arasındaki güveni ortadan kaldıracak her türlü söz ve davranışlardan onları menetmiştir. Ticarî ve sosyal hayatta hilekârlık yapan, insanları aldatan bir kimsenin, 'kendisinden olamayacağı'

⁴⁴ İbn Hanbel, a.g.e., II, 349.

⁴⁵ Buhârî, İmân, 24.

⁴⁶ Bkz. Buhârî, İmân, 1.

⁴⁷ İbn Hanbel, a.g.e., II, 400.

⁴⁸ İbn Hanbel, a.g.e., III, 54.

şeklinde ağır bir ifade ile ümmetini uyarmıştır.⁴⁹

Hz. Peygamber (s)'in "*Müslümanın her şeyi; ırzı, malı ve kanı, diğer Müslümanlara haramdır*"⁵⁰ buyururken de korumaya çalıştığı şey, Müslümanlar arasında güven tesis etmek ve onların güvenilir bir ortamda yaşamalarını sağlamaktır. Bu hadîs, Müslümanın sadece maddî yönden değil, aynı zamanda "ırz" kavramıyla ifade edilen onur, haysiyet, şeref ve namus gibi bütün unsurlarıyla manevî varlığının da güven içinde olmasının sorumluluğunu, beraber yaşadığı din kardeşlerinin omuzlarına yüklemektedir. Aksi takdirde bir müslümanın diğer kardeşinin malına, canına veya manevî değerlerine zarar vermesi, onun imânını sorgulanır hale getirecektir.

Hz. Peygamber, gıyabında bile din kardeşinin haklarını ve şerefini korumanın Müslümanın vazifelerinden olduğunu buyurmaktadır.⁵¹ Bu sebeple o (s), İslâm'a ilk girenlerden biat alırken, 'Müslümanlara karşı samimi davranacağına dair de söz' almıştır.⁵² Dinin ne olduğunu tanımlarken de, "*Din, samimi davranmaktır*" buyurmuş ve akabinde Müslümanlara karşı gönülden davranılmasını emretmiştir.⁵³ Bütün bunlar onun, İslâm kardeşleri arasındaki güven unsuruna ne kadar önem ve değer verdiğini göstermektedir.

Nitekim her hangi bir toplumu bölmek ve birliğini dağıtmak isteyenlerin ilk önce yaptığı işlerin başında fertlerin birbirlerine karşı güvenlerini yok edecek eylemlere girişmeleri boşuna değildir. Toplumdaki kardeşlik duygusunun zarar görmesi, her şeyden önce güvenin, güvenilirliğin ve emanetin yok edilmesiyle mümkündür. Anarşi, terör, gasp, ırza tasallut, hırsızlık vb. yol ve yöntemlerle yapılan kötülükler, toplumlarda her şeyden önce güveni ve sonra da kardeşlik duygusunu yok etmeye sebep olmaktadır. Bu şekilde toplum, her türlü provokasyona açık bir hale gelmektedir.

Hz. Peygamber (s)'in, toplumda güveni ve kardeşliği tesis etmek için insanlara yaptığı önemli tavsiyelerinden birisi, "*Aranızda selâmi yayınız*"⁵⁴ olmuştur. Bu şekilde barış, esenlik, emniyet ve selâmet gibi manalara gelen selâm ile, farklı unsurlardan meydana gelen toplum fertleri arasında barışı, güveni ve kardeşliği yerleştirmek için önemli bir adım atılmış olmaktadır. İnsan ilişkilerindeki ilk söz olan selâm, kelime manasıyla münasip olarak Müslümanların adeta bir 'güvenlik ve güvenilirlik' parolasıdır. Karşısındaki insana, 'bana güvenebilirsin, zira ben Müslümanım; güvenilir kimseyim, benden selâmetten ve emniyetten başka bir şey

⁴⁹ İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî (v.273/886), es-Sünen, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, I-II, Ticaret, 3. Ayrıca bkz. Müslim, İmân, 164

⁵⁰ Müslim, Birr 32.

⁵¹ Bkz. İbn Hanbel, a.g.e., VI, 459; Tirmizî, Birr ve sıla, 20.

⁵² Bkz. İbn Hanbel, a.g.e., IV, 358.

⁵³ Bkz. Bkz. Buhârî, İmân, 42; Müslim, İmân, 95; Ebû Dâvûd, Edeb, 59.

⁵⁴ Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 42; İbn Mâce, İkâmetu's-salavât, 174.

görmezsin' demenin bir şeklidir.

Neticede yukarıda işaret ettiğimiz selâm ve benzeri sünnetler, kardeşliğimizi pekiştirmeye yardımcı olacak nebevî ilkelerdendir. Kardeşlik ise, emniyet ve güvenliliği beraberinde getirecektir.

4.2. Beşerî Zaaf, Duygu ve Yönelişlerden Kaynaklanan Tehditler

İslâm kardeşliğini tehdit eden bir diğer önemli unsur, beşerî zaaflarımızdan beslenen nefsânî kötü duygu ve yönelişlerimizdir. İnsan egosunun ya da bir başka ifadeyle "ben" in terbiye edilmemesi ve İslâmî çizgide ahlâklandırılmamasıyla ilgili duygularımızın yol açtığı tehditler, her geçen gün kardeşliğimizi biraz daha eksiltmektedir.

Hz. Peygamber (s), İslâm kardeşliğinin tesîsi ve idâmesi için şart olan bir takım ilkelerin hayata geçirilmesini emir buyurmuştur. İkili veya toplumsal ilişkilerimizde izlememiz gereken ilke ve ölçüleri ortaya koyan bu nebevî öğretiler, her zaman ve mekânın ihtiyaçlarına cevap verecek kıymettedir.

İkili ilişkilere zarar veren kötü huy ve ahlâkî tutumların kardeşlik zeminini tahrip etmesine engel olmak üzere Hz. Peygamber (s), ümmetine, bütün sahih hadîs kitaplarında rivâyet edilen şu ifadeleriyle seslenmektedir: "*Birbirinizle hasetleşmeyiniz. Almayacağınız bir malın fiyatını müşteri kızdırtmak için artırmayınız. Birbirinize kin ve nefret beslemeyiniz. Birbirinize darılıp sırt çevirmeyiniz. Birinizin satışı üzerine başka birinin satışı yapmasın. Ey Allâh'ın kulları, böylelikle kardeşler olunuz. Müslüman, müslümanın kardeşidir. Ona zulüm ve haksızlık yapmaz, yardımı kesmez ve onu hakir görmez. -Peygamberimiz üç defa göğsüne işaret ederek buyurdular ki- Takvâ buradadır. Müslüman kardeşini hor ve hakir görmesi, bir kimseye şer olarak yeter. Her müslümanın kanı, malı ve ırzı, başka müslümana haramdır.*"⁵⁵

Müslümanların neredeyse bütün ilişki alanlarıyla ilgili hususlara değinen bu hadîs-i şerif, bize kardeşliğimizi korumamız için çok önemli ilkeler sunmaktadır. Allâh Rasûlü (s), Müslümanların günlük hayatlarında karşılaşılabilecekleri ve ikili ilişkilerine zarar verecek nefis/ben kaynaklı bir takım kötü ahlâklara dikkat çekmektedir.

Şimdi bir makalenin elverdiği ölçüde bu hadiste zikredilen nebevî ifade, uyarı ve ilkeleri eksen alarak, kardeşliği tehdit eden hususları ve çözüm önerilerini açıklamaya çalışalım:

4.2.1- Haset, Çekememezlik ve Kıskançlık

Hadîsimizde zikredilen "*hased* (الحسد)", çekememezlik ve kıskançlık demektir.

⁵⁵ Müslim, Birr 32. Ayrıca bkz. Buhârî, Edeb, 57; Ebû Dâvûd, Edeb 47; Tirmizî, Birr ve Sıla, 24; İbni Mâce, Duâ 5; Muvatta, Husnül-hulk, 4.

Yani bir kimsenin hak ettiği ve hakkı olan bir nimetin, o kimseden yok olmasını istemek demektir.⁵⁶ Haset, Hz. Peygamber'in ifadesiyle: "*Ateşin odunu yediği gibi iyilik ve sevapları yok eden*"⁵⁷ bir nefis hastalığıdır. Birçok âyet-i kerime⁵⁸ ve hadis-i şerifte yerilen ve sakındırılan haset, Allâh'ın mülkünde tasarrufuna ve takdirine karşı gelmenin bir şekli olmanın ötesinde, Müslümanların ikili ilişkilerini bozan kötü bir ahlâk olduğu için de haramdır.⁵⁹ Âdem'in iki oğlunun arasını açan, kardeşliği bozan ve ilk kanın akıtılmasına sebep olan da hasetten başkası değildir.⁶⁰ Böylece yeryüzündeki ilk kan akmasının sebebi, kıskançlık ve haset olmuştur.

Haset duygusuna kapılan insanlar, diğer insanları sevmezler, onların bir nime-te ermesine razı olmazlar ve başkalarının mahrumiyetinden mutluluk duyarlar. Bu sebeple kıskançlık, din kardeşinin mutsuzluğunu ve nimetinin zevalini istemenin adı olarak, kardeşliği tehdit ve tahrip eden kötü bir ahlâktır.

Nitekim Hz. Peygamber (s), hasedin İslâm kardeşliğinde yol açacağı tahribatı şöyle izah buyurmaktadır: "*Ümmetime (daha önceki) ümmetlerin hastalığı bulaşacaktır. 'Sahâbe: 'Ümmetlerin hastalığı nedir?' diye sordular. O şöyle buyurdu: 'Taşkınlık, şımarıklık, dünya hususunda birbirlerine karşı öğünmek ve yarışmak, birbirinden uzaklaşmak ve hasetleşmek. Öyle ki, böylece zulüm ortaya çıkar ve anarşi olur.'*"⁶¹

Hasedin karşısında ancak "imân kardeşliği" şuuruyla durulabilir. Bunun için kendi için istediğini, kardeşi için de istemek ve hatta bunun bir adım ötesinde kendisinden önce kardeşi için istemek, bir mü'minin en önemli özelliğidir. Buna "İsâr" da denilmektedir. İslâm kardeşliğinin ne demek olduğunun somut örnekliğini ortaya koyan sahâbe döneminde, Ensâr'ın yapmış olduklarını Yüce Allâh şöyle tasvir ederek bize hasedin bir ilacını göstermiş olmaktadır: "*Ve onlardan önce o yurda yerleşen imâna sarılanlar kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilenlerden ötürü göğüslerinde bir ihtiyaç duymazlar. Kendilerinin ihtiyaçları olsa dahi, onları öz canlarına tercih ederler. Kim nefsinin cimriliklerinden korunursa, işte onlar umduklarına erenlerdir.*"⁶² Dolayısıyla İsâr, hasedin önlenmesinde önemli bir dini uygulama olmaktadır.

Aynı doğrultuda Hz. Peygamber (s)'in, haset illetinin kardeşliğe zararının önü-

⁵⁶ İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Şihâbüddin Ahmed b. Ali el-Askalânî (v.852/1448), *Fethu'l-Bârî*, thk. M. Fuâd Abdülbâki-Muhibbuddin el-Hatîb, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, 1379, I-XIII, I, 166; er-Râğîb, a.g.e., 169.

⁵⁷ Ebû Dâvûd, Edeb, 44.

⁵⁸ Bkz. Nisâ, 4/54; Bakara 2/109; Feth, 48/15; Felak, 113/5.

⁵⁹ Bkz. İbn Hacer, a.g.e., X, 481.

⁶⁰ Bkz. Mâide, 5/27-31; er-Râzî, a.g.e., XI, 208-214.

⁶¹ el-Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Neysâbü'rî (v.405/1014), *el-Müstedrek ala's-sahîhayn*, Dâru'l-harameyn, Kâhire, 1417/1997, I-V, IV, 282 (hd.no: 7390). Zehebî, bu rivâyetin *sahihu'l-isnâd* olduğunu söylemiştir. Ancak muhakkik, âlimlerin bu rivâyet hakkında ihtilaf ettiklerini, zayıf olduğu görüşünün tercihe şayan olduğunu belirtmektedir.

⁶² Haşr 59/9.

ne geçmek için ümmetine tavsiyelerinden birisi de şudur: "*Hiçbiriniz kendi nefsi için istediğini, (mü'min) kardeşi için de istemedikçe kâmil manada mü'min olmaz.*"⁶³ İletişim ilkelerinden birisi olarak 'kendisini karşısındakinin yerine koymak' anlamında kullanılan "empati kurmak", günümüzde toplumsal ilişkiler için sihirli bir kavram olarak sunulmaktadır. Ancak dikkat edilirse mezkûr âyet ve hadîsler, bu durumun bir adım daha ilerisini ifade ederek, Müslüman inancındaki değerler eğitiminin yüceliğine işaret etmektedir. Böylece toplumsal barış ve iletişimde, manevî kardeşliğin önemini ortaya koyarak, bunun her türlü fedâkarlığa değer bir ibâdet şuurunu olduğu vurgulanmaktadır. İşte din kardeşliğinin diğer bütün ilişki biçimlerinden farkı da buradadır: İbâdet düşüncesiyle yapılan, menfaatsiz, samimi ve karşılığının sadece Allâh'tan beklendiği bir fedakarlık.

Öte yandan Hz. Peygamber (s), hasede alternatif bir duygu olarak, "*gıbta (الغبطة)*" etmeyi tavsiye etmektedir. O (s) şöyle buyurmaktadır: "*Haset (gıbta) sadece şu iki kişiye edilebilir: Allâh'ın kendisine mal verip de onu en uygun yerlerde harcama imkânı ve yetkisi verdiği kimseye; bir de, Allâh'ın kendisine hikmet/ilim/Kur'an bilgisi verip de onu hayatına tatbik eden ve başkalarına öğreten kimseye.*"⁶⁴ Burada geçen haset, gıbta manasına mecâzen kullanılmıştır. İkisinin arasındaki fark ise, haset nimetin zevalini istemek iken, "*gıbta*", o nimetin kendisinde de olmasını istemek ve özenmektir.⁶⁵ Bunun, haset gibi kimseye bir zararı dokunmaz. Böylece Allâh Rasûlü, kıskançlığı olumlu yöne kanalize ederek, bu kötü huyun önüne geçmede alternatif bir çözüm sunmuş olmaktadır.

Rasûlullâh (s)'in tarifiyle "*İnsan, bir vadi dolusu altını olduğu halde ikinci bir vadi dolusu altına tamah eden*"⁶⁶ bir varlıktır. Eldekiyle tatmin olamayan, yetinmeyi bilemeyen kimselerin nefsi hastalığı olan hasedin önüne geçmek için Hz. Peygamber (s)'in bir başka önerisi de "*kanaat*"tır. Elindeki nimetin kıymetini bilmek ve şükretmek olarak kısaca ifadelendireceğimiz kanaatli olmak, yine kıskançlık huyunun önüne geçmede önerilen nebevî bir çözümdür. Bu husustaki hadîslerden birisi şudur: "*Hayat şartları sizinkinden daha aşağı olanlara bakınız; sizden daha iyi olanlara bakmayınız. Bu, Allah'ın üzerinizdeki nimetini hor görmemenize daha uygun bir davranıştır.*"⁶⁷

4.2.2. Almayacağı Bir Malın Fiyatını Artırmak

Hadîste geçen "*Tenâcüş (التناجش)*", "*Almayacağı bir malın fiyatını artırmaktır.*"⁶⁸ Müslümanlara ekonomik bakımdan zarar veren, güven sarsan ve toplumda fitne-

⁶³ Buhârî, İmân, 7; Müslim, İmân, 71, 72.

⁶⁴ Buhârî, İlim 15.

⁶⁵ Bkz. İbn Hacer, a.g.e., I, 167.

⁶⁶ Müslim, Zekât, 116, 119; Tirmizî, Zühd, 27; Dârimî, Rikâk, 62.

⁶⁷ Müslim, Zühd, 9; Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 58; İbn Mâce, Zühd, 9.

⁶⁸ Bkz. İbn Hacer, a.g.e., X, 484.

veya sebep olan bir huydur. Gerçek alıcı ile satıcıyı arasında huzursuzluk çıkaran, iki tarafı da zarara uğratan kardeşliğe sığmayacak kötü bir davranıştır. Bu nedenle mü'min, güveni zedeleyecek, kardeşliği tehdit edecek ve toplumsal barışı bozacak bunun gibi her türlü hileli ticaretten uzak durmalıdır. Birbirlerinin haklarını korumayı imânî bir görev bilen kimselerin, böyle zarar verici davranışlar içinde girmesi düşünülemez. Böyle bir tavır, aynı zamanda Müslümanları aldatmak demektir. Kur'ân'da ticari hile ve aldatmanın yasaklanması⁶⁹ yanında, Hz. Peygamber (s) "*Bizi aldatan bizden değildir*"⁷⁰ uyarısı, bu meselenin dinen ciddi sonuçları olduğunu ortaya koymaktadır.

4.2.3. Kin ve Nefret Duygusu

Hadîsimizde "*buğz* (البعوض)" olarak ifade edilen "*kin ve nefret*" de, Müslümanların kardeşliğine zarar veren önemli etkenlerden birisidir. Çünkü kin, İslâm'ın bize emretmiş olduğu sevginin zıddıdır.⁷¹ Kur'ân'ın ifadesiyle kin tutmamak, mü'minin vasıflarından birisi olarak zikredilmektedir.⁷² Şu veya bu nedenle ortaya çıkabilecek kinleşme, ancak İslâm kardeşliğinin sevgi ve rahmet⁷³ iklimiyle önüne geçilebilecek kötü bir haslettir.

Kin tutmamayı ve affetmeyi muttakilerin vasfı⁷⁴ olarak öven Kur'ân, kumar ve içkiyi, insanlar arasında kinin yayılmasına sebep olan şeytanın işleri olarak zikretmektedir.⁷⁵ Demek ki, insanlar arasında kin ve düşmanlık sokan her iş, aslında şeytanî bir unsur taşımaktadır.

Kin, kendiliğinden husule gelen bir duygu olmayıp, onu ortaya çıkartan bir takım öncül davranışlar bulunmaktadır.⁷⁶ Bu sebeple İslâm dini, kin ve nefretin önüne geçmek için su-i zanni, giybeti, dedikoduyu, iftirayı, yalan söylemeyi ve zulmü yasaklamıştır.

Allâh Rasûlü (s), Müslümanlar arasında kinleşmeye sebep olabilecek beşeri zaafı dikkat çekerek, bunlardan uzak durulmasını emretmiştir. Mesela o: "*Zandan sakınınız, çünkü o sözün en yalanıdır*"⁷⁷ buyururken, giybeti de "*Birinizin, kardeşini hoşlanmayacağı şeyle anmasıdır!..*"⁷⁸ diyerek açıklamış ve yasaklamıştır.

⁶⁹ Mutaffifin, 83/1-3.

⁷⁰ Müslim, İmân, 164; İbn Mâce, Ticâret, 36.

⁷¹ er-Râğıb, a.g.e., 71.

⁷² Bkz. Âlü İmrân, 3/134.

⁷³ "*Muhammed Allah'ın elçisidir. Onun yanında bulunanlar da kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametlidirler.*" Feth, 48/29.

⁷⁴ Âlü İmrân 3/134.

⁷⁵ "*Şeytan, içki ve kumarla sizin aranızda düşmanlık ve kin sokmak ve sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık bunlardan vazgeçtiniz değil mi?*" Maide, 5/91.

⁷⁶ Bkz. İbn Hacer, a.g.e., X, 483.

⁷⁷ Tirmizî, Birr ve Sıla, 56.

⁷⁸ Müslim, Birr ve Sıla, 70.

Hız. Peygamber (s)'in, "Asıl güçlünün beden gücüne sahip olanın değil, öfkesine sahip olabilen kimse olduğuna"⁷⁹ dair uyarısı, kin ve öfke kontrolünün önemine dikkat çekmektedir. Böyle yapan kimsenin mükâfatını ise, 'Allâh Teâlâ kıyamet gününde herkesin önünde onu çağırarak cennet ve nimetleri ile taltif etmesi olarak' haber vermektedir.⁸⁰

Aynı şekilde "Üç kişi iken iki kişinin kendi arasında konuşmasını yasaklayan"⁸¹ Hız. Peygamber: "Nefsim kudret elinde olan Allâh'a yemin ederim ki, siz Müslüman olmadıkça cennete giremezsiniz ve birbirinizi de sevmedikçe de Müslüman olmazsınız. Selâmı yayın ki, birbirinize karşı sevgi kazanasınız. Kin beslemekten sakının; çünkü o traş edip kazıyandır. Size saçları traş eder demiyorum. Ancak o, dini kazıtır, yok eder"⁸² buyurarak, kinden kurtulmanın başka çarelerini de öğretmiştir.

Burada selâmlaşmaya ve sevmeye tekrar dikkat çekmek gerekmektedir. İnsanların birbirlerini sevmeleri ancak tanışmakla olur. 'Muhabbet, taârrufla kaimdir' denilmiştir. Zira "Kişi bilmediğinin düşmanıdır"⁸³ Tanışmak için iletişim kurmak gerekir. İletişimin en güzel başlangıcı ve kolayı, selâm vermektir. Tanıyıp tanımadığına selâm vermek ise, hiçbir şahsi düşünce olmadan sırf Allâh rızası için ve İslâm kardeşliği hakkı⁸⁴ için bu işi yapmak demektir. Günümüzde kardeşliğimizi tehdit eden en önemli sebeplerin başında, "tanışık" olmamız gelmektedir.

Hız. Peygamber (s), İslam kardeşliğine zarar veren kindarlığın önüne geçmede, "affetmek" ahlâkına dikkat çekmektedir. Nitekim kendisi affediciliği ile ümmetine en güzel örnekliliği sergilemiştir. Mesela amcası Hamza'yı şehit edenleri affetmesi yanında, katiline sahâbîsi olma şerefini bahşetmesi bile başlı başına bir değerdir. Ayrıca Hız. Aişe validemizden gelen bir rivâyet, Rasûlullah (s)'in bu husustaki ölçüsünü bize şöyle nakletmektedir: "Allâh Rasûlü (s) kendisi için (kimseden) intikam almazdı. Ancak Allâh'ın haramlarının çiğnenmesi müstesna; (o zaman bizzat kendisi) o çiğnenen haramlardan dolayı Allâh için intikam alırdı."⁸⁵

Yine "Mü'min, lanet okuyucu, laf sokucu, incitici ve kötü konuşan bir kimse olamaz."⁸⁶ buyuran Hız. Peygamber, bir başka hadîsinde ise 'kişinin sevgisinde ve kininde dengeli olmasını; bu duyguların hakkın görülmesini engelleyecek ölçülere

⁷⁹ Ebû Dâvûd, Edeb, 3.

⁸⁰ Ebû Dâvûd, Edeb, 3.

⁸¹ Dârimî, İsti'zân, 28.

⁸² Buhârî, el-Edebü'l-müfred, 75-76 (Hd.no: 260).

⁸³ Aclûnî, "الناس أعداء من جهلوا" şeklindeki bu ifadenin, Ebû Nuaym'ın Zü'n-Nün el-Mısır'den rivayet ettiği sözün bir bölümü olduğunu bildirmektedir. Bkz. el-Aclûnî, İsmâil b. Muhammed (v.1162/1748), Keşfü'l-hafâ ve müzilü'l-ilbâs ammâ iştehera mine'l-ehâdis alâ elsineti'n-nâs, thk. Yûsuf b. Muhammed, Mektebetü'l-İlmî'l-hadis, Beyrût, ty., I-II, II, 390 (hd.no: 2845)

⁸⁴ Bkz. Müslim, Selâm, 5.

⁸⁵ Ebû Dâvûd, Edeb, 5.

⁸⁶ Tirmizî, Birr ve Sıla, 48 ve 72.

ulaşmamasını' emretmiştir.⁸⁷ Böylece kişiler arasında oluşabilecek kin ve kötülük düşüncelerinin önüne geçecek ebedi ilkeler öğretmiş olmaktadır. Zaten İslâm, iyi insan, kâmil insan ve yararlı insan yetiştiren ilkelerin adıdır aslında.

4.2.4. Darılmak ve Küsmek

Hz. Peygamber (s), konumuza eksen aldığımız hadîsinde "*Birbirinize darılıp sırt çevirmeyiniz*"⁸⁸ buyururken mü'minlerin birbirlerini kırmamalarını ve uzun süre küsmemelerini emretmiş olmaktadır.⁸⁹ Gereksiz münakaşa, çekişme, mücadele yapmak ve sonunda da birbirlerine küsmesi, mü'minlerin kardeşliğine zarar veren davranışlardır. Hz. Peygamber (s): "*Hiç bir müslümana, din kardeşini üç günden fazla terk edip küs durması helâl olmaz*"⁹⁰ buyurmaktadır. Bu hadîste işaret edildiği üzere Müslümanların arasında günlük uğraşlar arasında kırgınlığın ya da dargınlığın oluşması tabii bir durumdur. Bu durumu karşıdaki insana hissettirmek veya meselenin çözümünü zamana bırakmakta da üç gün ile sınırlı olmak kaydıyla bir sakınca yoktur. Üç gün ile sınırlandırılmasındaki amaç, birbirlerine küsen kimselerin, düşünüp hatalarını anlamaları ve kalplerindeki kini yok etmeleri için olsa gerektir. Ancak, küslüğün zamanı uzadıkça kardeşlik hukukuna verilen zarar da o oranda artacaktır. Bu durumun ortaya çıkaracağı sonuçların vahametine şu hadîs daha çarpıcı bir şekilde dikkat çekmektedir: "*Mü'min kardeşi ile bir sene dargın duran, onu öldürmüş gibidir.*"⁹¹

Rasûlullah (s), ilk önce barışma teşebbüsünde bulunacak mü'minin kazançlı çıkacağını şöyle açıklamaktadır: "*Bir müslümanın diğer bir müslümana üç günden fazla küsmesi (helal) olmaz. Binâenaleyh (din kardeşine küsen kimse) onunla (her) karşılaştığında selâm verir (ve bu karşılaşma ve selâmlaşma) üç defa (teker-rür ettiği halde o zat) bu selâmların hiçbirini de almazsa (küslüğün) günahını yük-lenmiş olur.*"⁹² Böylece Hz. Peygamber, nefsin ve enâniyetin yol açabileceği engelleri, Allâh'tan gelecek sevap karşılığında ortadan kaldırmış ve kardeşliğe zarar veren küslüğe en mükemmel çareyi göstermiştir. Ayrıca Müslümanlar arasındaki ilişkilerin ibâdet temelli yaklaşımına vurgu yapmıştır.

Bir başka Peygamber öğretisinde küslüğün kişiye verdiği zarar şöyle ifade edilmektedir: "*Her pazartesi ve perşembe günleri ameller Allâh'a sunulur, Allâh Teâlâ kendisine ortak koşmayanlardan sadece mü'min kardeşi ile arasında düş-manlık olan kimseler hariç hepsini bu günlerde affeder.*" (Meleklerle de): "*Barışın-*

⁸⁷ Tirmizî, Birr ve Sıla, 60.

⁸⁸ Müslim, Birr 32. Ayrıca bkz. Buhârî, Edeb, 57; Ebû Dâvûd, Edeb 47; Tirmizî, Birr ve Sıla, 24; İbnî Mâce, Duâ 5; Muvatta, Husnül-hulk, 4.

⁸⁹ İbn Hacer, a.g.e., X, 482.

⁹⁰ Buhârî, Edeb, 57, 62 Tirmizî, Birr ve Sıla, 76.

⁹¹ Ebû Dâvûd, Edeb, 47.

⁹² Ebû Dâvûd, Edeb, 47.

caya dek onları bırakınız", buyurur."⁹³

Allâh Rasûlü (s), Müslümanlar arasında küslüğe ve kırgınlığa yol açabilecek her türlü davranışlardan onları sakındırmıştır. Mesela o (s): "*Din kardeşinle tartışma, ona (alaya alarak) şakalar yapma ve ona söz verip de tutmazlık yapma*"⁹⁴ buyururken, kardeşlik hukukunun korunmasındaki çizgilere ve günlük hayatta basit görülen bazı durumların yol açabileceği kırgınlıklara dikkat çekmiş olmaktadır.

Ayrıca Müslümanlar arasında oluşan küslüğe ve dargınlığa son vermek üzere gayret göstermek, diğer Müslümanlara verilen dini bir görevdir.⁹⁵ Hz. Peygamber (s) de bu hususta şöyle buyurmaktadır: "*Size namazdan, oruçtan ve sadakadan daha faziletli bir dereceyi haber vereyim mi?*" Ashâb: *Evet, dediler. Bunun üzerine Rasûlullâh (s): "Dargınların arasını düzeltmektir. İnsanların arasını bozmak ise, o kökü kazıttır."*⁹⁶

4.2.5. Zulüm ve Haksızlık Etmek

Baştaki hadîsimizde İslâm kardeşliğine zarar veren bir başka etken olarak "*zulüm ve haksızlık yapılması*" ile "*yardımlı kesmek*" zikredilmektedir.

Zulüm kelimesinin bir anlamı "zulmet/karanlık" demekse de, konumuzla ilgili olan manası "Bir şeyi (veya bir hakkı) kendi meşru yerinden başka bir yere koymaktır."⁹⁷ Haksız yere başkasının malını almak, ırzına ve namusuna sataşmak gibi uygunsuz davranışlar, başlıca zulüm şekillerindedir. Zulüm kelimesinde; incitme, can yakma mânası vardır. Ziddi adâlettir. Adâlet, herkese hakkını vermek, bir şeyi hikmet ve maslahata uygun olarak yapmak demektir.⁹⁸

Zulüm ile ilgili bütün âyetlerin özetini, 'Allâh âdildir; zulmü ve zâlimleri asla sevmez,' şeklide yapabiliriz. Çünkü zulüm, varlık düzenini ve haklarını bozmaya yol açan bir felakettir. Kâinatın ve toplumun dengesini bozmaktadır. Zâlim, Allâh ile ilişkilerinde çarpıklık yaşayan, O'nun koyduğu sınırları aşan; insanî ilişkilerinde çevresine, hâne halkına ve etrafındakilere zarar veren kimsedir.

Zulmün olduğu yerde, nur ve ışık yoktur. Zulüm, kulların hakkına tecâvüz demek olduğundan büyük günahlardandır. Kıyamet günündeki cezası da şiddetli olacaktır. Hz. Peygamber (s): "*Zulümden sakınıp kaçınınız. Çünkü zulüm, kıyamet gününde zâlîme zifiri karanlık olacaktır*"⁹⁹ buyurmaktadır. "*Kıyamet gününde, haklar sahiplerine mutlaka verileceğini ve hatta boynuzsuz koyun için, boynuzlu ko-*

⁹³ Müslim, *Birr ve Sıla*, 35; Tirmizî, *Birr ve Sıla*, 76.

⁹⁴ Tirmizî, *Birr ve Sıla*, 58.

⁹⁵ Hucurat, 49/10.

⁹⁶ Malik, *Muvatta*, Husnül-hulk, 7.

⁹⁷ Bkz. *er-Râğıb, a.g.e.*, 470-471.

⁹⁸ Bkz. *er-Râğıb, a.g.e.*, 487-488.

⁹⁹ Müslim, *Birr* 56.

yundan kısas alınacağı¹⁰⁰ bildiren Sevgili Peygamberimiz, "Bir Müslümana bir dal parçası kadar küçük bir haksızlık yapılması durumunda bile Allâh'ın o kimseye cehennemi vâcip kılacağı"¹⁰¹ uyarısını yapmıştır. Yine Allah Rasûlü, "mazlum ile Allâh ile arasında perde bulunmadığını ve mazlumun duasının makbul olacağını"¹⁰² hatırlatarak, zalimliğin kötü akibetini haber vermektedir.

Zulüm, kul hakkının bir diğer adıdır. Maddî alanda olabileceği gibi, namus, şeref, haysiyet ve hürriyet gibi manevî hususlarda da olabilir. Bunlardan tecâvüz, zulmün en büyüklerinden sayılacağından bu konuda Hz. Peygamber (s) bizleri şöyle uarmaktadır: "Kimin üzerinde din kardeşinin ırzı, namusu veya malıyla ilgili bir zulüm varsa altın ve gümüşün bulunmayacağı kıyamet günü gelmeden önce o kimseyle helalleşsin. Yoksa kendisinin sâlih amelleri varsa, yaptığı zulüm miktarınca sevaplarından alınır, (hak sahibine verilir.) Şayet iyilikleri yoksa kendisine zulüm yaptığı kardeşinin günahlarından alınarak onun üzerine yükletilir."¹⁰³ Artık kendisine hiç sevabı kalmayan bu kimse, bir başka hadîsteki ifadesiyle "ümmetin gerçek müflisi"¹⁰⁴ halinde gelir.

Oysaki İslâm, Müslümanların birbirlerine zulüm değil yardım etmesini tavsiye etmektedir. Böylece, insanın içinde bulunabilecek kötülük düşüncesi yerine, iyilik ve yardım fikrini yerleştirmesini telkin etmiş olmaktadır. Hatta "Din kardeşin zalim de olsa yine ona yardım et" buyuran Hz. Peygamber, zâlime yardımı ise "Onu zulümden alkoyar, zulmüne engel olursun. Şüphesiz ki bu ona yardım etmektir"¹⁰⁵ şeklinde açıklamıştır.

Demek ki bu bağlamda vurgulanması gereken bir diğer Müslüman vasfı yardımlaşma olmaktadır. Beraber yaşamının zarûrî icaplarından birisi olan yardımlaşma, İslâm kardeşliğinin önemli tezahürlerinden birisidir. Müslümanların yardımlaşarak hayırda yarışmaları, Allâh Teâlâ'nın emri¹⁰⁶ ve İslâm kardeşliğinin temelini teşkil eden güzel bir haslettir. En güzel yardımın, karşısındakinden iyilik beklemeden yapılan yardım olduğunu ve bu sebeple iyiliğe kötülükle mukabelede bulunanlara bile zulmedilmemesini öğütleyen Hz. Peygamber (s),¹⁰⁷ "Kul, din kardeşinin yardımında olduğu müddetçe, Allâh da kulunun yardımcısıdır" buyurarak, bu erdemli davranışın mükâfatının büyüklüğüne dikkat çekmiştir.¹⁰⁸

¹⁰⁰ Müslim, Birr 60. Ayrıca bk. Tirmizî, Kıyâmet 2.

¹⁰¹ Müslim, İmân, 218.

¹⁰² Tirmizî, Birr ve Sıla, 68.

¹⁰³ Buhârî, Mezâlim, 10; Rikak, 48.

¹⁰⁴ Bkz. Müslim, Birr 59. Ayrıca bk. Tirmizî, Kıyâmet 2

¹⁰⁵ Buhârî, Mezâlim 4.

¹⁰⁶ Mâide, 5/ 2.

¹⁰⁷ Tirmizî, Birr ve Sıla, 63.

¹⁰⁸ Müslim, Zikr, 37-38; Ebû Dâvûd, Edeb, 60; Tirmizî, Hüdûd, 3.

"Her iyiliğin sadaka olduğunu"¹⁰⁹ bildiren Allah Rasûlü, bunun açılımında bineğine binmek isteyene yardım ederek bindirmek veya eşyasını taşımaya yardım etmek gibi küçük yardımların bile, bir sadaka olduğunu haber vererek, yardım etmenin genişliğine ve derecesine işaret etmiştir.

Yardımlaşma, kardeşliği; kardeşlik de yardımlaşmayı gerektiren ve besleyen güzel hasletlerdir. Hz. Peygamber: "*Mü'min mü'minin aynasıdır ve mü'min, mü'minin kardeşidir. Onun geçimine yardım eder ve onu arkasından da çepeçevre sarıp (tehlike ve zararlardan) korur*"¹¹⁰ buyurmaktadır.

4.2.6. Kibir ve Müslüman Kardeşini Hakir Görmek

Yukarıda konumuza temel aldığımız hadîste, Müslüman kardeşliğinin huku-kundan birisi, "*onu hakir görmez*" şeklinde ifade edilmektedir. Dilimizde "Aşağılama ve onur kırma"¹¹¹ gibi manalara gelen tahkîr ve hakaret, nefsin en kötü hastalıklarındandır. Dinî literatürde kibir, tekebbür, istikbâr ve ucûb kelimeleriyle de ifade edilen 'kişinin kendisini beğenmesi'nin bir sonucudur.¹¹² Bir başka ifadeyle hakir görmek, kibir ve zulmün ayrılmaz bir parçası ve tabii bir vasfı gibidir. Kibirli olan insan başkasını hor ve hakir görür. Kendisini ve yaptıklarını üstün ve değerli; başkasını ve yaptıklarını değersiz zanner. Böylece kibirli kişi, zâlim ve cebbârlardan olur ve onların akibetine duçar olur.¹¹³

Kur'ân-ı Kerîm: "*Şüphesiz Allâh, kibirlenen ve övünen kimseyi sevmez.*"¹¹⁴ buyurduğu gibi, insanları küçük gören ve aşağılayan kimselerin kötü âkibetinden de bir çok âyette bahsetmektedir.¹¹⁵

Kibir, kelime anlamı itibarıyla '*büyükleme, kendini beğenme ve başkasından ulu görmek*' demektir.¹¹⁶ Dini bir kavram olarak, 'kişinin kulluk edebine uymayacak şekilde kendisini diğer insanlara karşı ululaması, onları hakir görmesi' anlamında kullanılmaktadır. Kibir, bir anlamda kişinin kendisini her şeyden müstağni görmesiyle oluşur. Bu durum, her şeyi tam ve mükemmel yapan kadir-i mutlak ve ekber olan Allâh'a karşı bir edepsizlik ve saygısızlıktır. Bir hadîs-i kudsîde Yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır: "*Allâh Teâlâ hazretleri şöyle dedi: "Büyüklük riddamdır, izzet de izarımdır. Kim bu iki şeyde benimle niza ederse ona azab veririm.*"¹¹⁷ Dolayısıyla kul mahlûkata karşı kibirlenince, hâşâ Allâh'la yarışmış gibi ol-

¹⁰⁹ Müslim, Zekât, 52.

¹¹⁰ Ebû Dâvûd, Edeb, 49.

¹¹¹ http://www.tdk.org.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.539590fea12353.21961749 (Erişim tarihi: 29.05.2014).

¹¹² Bkz. İbn Hacer, a.g.e., X, 489, 491; er-Râğib, a.g.e., 637.

¹¹³ Bkz. Tirmizî, Birr ve Sıla, 62.

¹¹⁴ Nisâ, 4/36

¹¹⁵ İsrâ, 17/37; Mü'min, 40/35; Lokmân, 31/18

¹¹⁶ Bkz. er-Râğib, a.g.e., 637.

¹¹⁷ Müslim, Birr 136; Ebû Dâvûd, Libâs 29.

maktadır.

Kibir ve neticesinde din kardeşini tahkîr, Kur'ân-ı Kerîm'in pek çok âyetinde kınanan ve yerilen kötü bir ahlâktır. Mesela bir âyetinde: "*İnsanları küçümseyip yüz çevirme, yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Allâh kendini beğenip övünen hiçbir kimseyi şüphesiz ki sevmez*"¹¹⁸ buyuran Yüce Kur'ân, bir başka âyetinde "*Allâh, büyüklük taslayan her zorbanın kalbini mühürler*"¹¹⁹ buyurarak, kibirlinin ne acı bir durumda olduğunu ihtar etmektedir.

"*Kalbinde zerre miktar kibir bulunan cennete giremeyecektir*" buyuran Hz. Peygamber (s), kibiri "*hakkın ibtali, insanların tahkîridir*" şeklinde veciz bir şekilde tarif etmektedir.¹²⁰ Yani kibir, mazhar olunan nimet sebebiyle, o nimete eremeyenleri küçük görmektir. Bu husus, şu hadîsin manasında da bulunmaktadır: "*Allâh, kıyamet günü, büyüklenerek elbisesini sürüyenin yüzüne bakmayacaktır.*"¹²¹

Bir başka hadîsinde Hz. Peygamber, kibir ve tahkirin din kardeşliğine zarar vermesinin yanında, kişinin kendi manevî durumuna da zarar verdiğini şöyle ifade etmektedir: "*Müslüman kardeşini hor ve hakir görmesi, bir kimseye şer olarak yeter.*"¹²²

Din kardeşini hakir görmenin ve kibirlenme hastalığının hadîslerdeki çözümüne gelince, bunun *tevâzu* ve *enâniyeti terk etmek* olduğu görülmektedir. *Tevâzu*, büyüklenmeme, alçak gönüllülük, başkasını zillet altına sokmama ve kibirsizlik halidir. Tezellül halidir.¹²³ *Tevâzu* hali, mahviyet şuurunda izzetli olma halidir. Allah Rasûlü (s), *tevâzu* ve mahviyetin en güzel örneğini insanlığa sunmuş, mütevâzilik ile zellilik arasındaki sınırı insanlığa öğretmiştir. Sahâbeden Kayle binti Mahreme O'nu (s), mescitte sonsuz bir mahviyet ve *tevâzu* içerisinde otururken görünce, heybetinden titredğini nakletmiştir.¹²⁴ Allah Rasûlü'nün bu haliyle Müslümanlara öğrettiği *tevâzu*yu, 'ne kibir ne de zillet, mahviyet ve izzet' şeklinde tarif edebiliriz.

Bir hadîsinde Hz. Peygamber (s): "*Şüphesiz ki, Allâh bana sizin tevâzu göstermenizi bildirdi. Tâ kî, kimse kimseye karşı böbürlenmesin, kimse kimseye tecavüzde bulunmasın!*"¹²⁵ buyurarak, tahkîrin reçetesini bizlere, enâniyetin yok edilmesi ve *tevâzulu* davranmak olarak sunmuştur. Çünkü *tevâzu*, kibrin zıddıdır.¹²⁶

Kur'ân'ın "*Üstünlüğün ancak takva ile olduğunu*" bildiren âyetini, bir manada

¹¹⁸ Lokmân 31/18.

¹¹⁹ Mü'min 40/35.

¹²⁰ Müslim, İmân, 147

¹²¹ Buhârî, Libâs 1, 2, 5; Edeb 55; Müslim, Libâs 42.

¹²² Ebû Dâvûd, Edeb, 35.

¹²³ Bkz. İbn Manzûr, a.g.e., VIII, 397.

¹²⁴ Tirmizî, Şemâil, 57.

¹²⁵ Müslim, Cennet, 64; Ebû Dâvûd, Edeb, 40.

¹²⁶ Bkz. İbn Hacer, a.g.e., X, 491.

Hz. Peygamber (s), "*Allâh sizin suretlerinize ve mallarınıza bakmaz. Lâkin ancak amellerinize ve kalplerinize bakar.*"¹²⁷ buyurarak izah etmiştir. Kendisine ilk tâbi olanların toplumun ileri gelenleri değil zayıf kimseleri olması¹²⁸ da, onun tevâzusunun ve getirdiği dinin insanları tahkîrden uzak bir anlayışta olmasındandır.

'İnsanlar, Allâh'ın huzurunda tarağın dişleri gibi eşittir'¹²⁹ anlayışını getiren Hz. Peygamber (s), "*Bütün insanlar Âdem'in çocuklarıdır. Allâh da Âdem'i topraktan yaratmıştır.*"¹³⁰ buyurarak, insanlara ortak kökünü hatırlatmaktadır. Ancak burada asıl Efendimizin "toprak" vurgusu önemlidir. Zira "toprak" hiçbir ayırım yapmadan herkese her türlü nimeti bahşeder, ikramda bulunur. Her türlü nesneyi bağrına basar, kabul eder. Bu sebeple toprak, tevâzunun ve mahviyetin sembolü olmuştur. Ayrıca insan topraktan yaratılmış olmakla,¹³¹ herkesin ortak mayası ve değeridir. İşte bu anılan hadîste, aslında aynı kök ve mayadan oluşan insanın insana ve hele müslümanın Müslüman kardeşine aynı şekilde tevâzulu, cömert ve bereketli olması gerektiği vurgulanmış olmaktadır. Oysa insan, topraktan aldığı tevâzu ve cömertlik gibi iki özelliği unutmuştur. Bunları yeniden yeşertmek, din kardeşliğinin gelişmesi ve yerleşmesinde önemli bir işlev görecektir.

Din kardeşini tahkir etmekten nehyeden Hz. Peygamber (s), tevâzuyu emrederek:¹³² "*Bir kimse Allâh için tevâzu gösterirse, Allâh onu ancak yükseltir.*"¹³³ buyurmaktadır.

Hz. Peygamber'in "*Müslümanların küçüklerine merhamet ve büyüklerine tazim etmeyen bizden değildir*"¹³⁴ buyruğunda da, bir yönüyle büyük ya da küçük olan bir müslümanı hakir görmemenin nebevî uyarısı bulunmaktadır.

Netice olarak, insan egosu ve nefsi denetlenmesi ve yenilmesi en güç şeydir. Bunu ancak imân ve sevgi becerebilir. Hz. Peygamber Efendimiz'in en başta zikrettiğimiz hadîsinde göğsüne işaret ederek "*takva buradadır*" buyurması, bir yönüyle kardeşliğin güçlenmesinin de gönül ve imân işi olduğunu vurgulamak içindir.

Müslümanlar arasındaki kardeşliği güçlendirmek üzere Allah Rasûlü'nün şu hadîsini de burada hatırlatmak gerekmektedir: "*Müslümanın müslüman üzerindeki hakkı altıdır: Ona rastladığın zaman selâm ver, seni çağırırsa icabet et, senden nasihat dilerse ona nasihat et, aksırırdaki Allâh'a hamdederse ona teşmit et, hasta-*

¹²⁷ İbn Mâce, Zühd, 9.

¹²⁸ Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 1.

¹²⁹ Aclûnî, ed-Deylemî'nin Sehl b. Sa'd'den rivâyet ettiği böyle bir hadîs olduğunu bildirmektedir. Yine onun, Enes b. Mâlik'ten buna benzer naklettiği diğer bir rivâyet de şöyledir: "İnsanlar bir tarağın dişleri gibi eşittir. Allah'a takvadan başka hiç kimsenin diğerine bir üstünlüğü yoktur." el-Aclûnî, a.g.e., II, 390 (hd.no: 2847).

¹³⁰ Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 49;Menâkıb, 74.

¹³¹ Bkz. Tâhâ 20/55.

¹³² Ebû Dâvûd, Edeb, 40.

¹³³ Müslim, Birr ve Sıla, 69.

¹³⁴ Tirmizî, Birr ve Sıla, 15.

lanırsa onu ziyaret et, öldüğü vakit de arkasından kabre kadar git."¹³⁵ Bu hadîs bize, aynı zamanda İslâm kardeşlik hukukunun kabire kadar devam eden bir özellik taşıdığını ve ancak defin ile tamamlandığını bildirmektedir.

Yine din kardeşleri arasında hediyeleşmenin,¹³⁶ yemek yedirmenin,¹³⁷ yardımışmanın,¹³⁸ ayıpları araştırmamanın,¹³⁹ hataları örtmenin,¹⁴⁰ gıyabında onu savunmanın¹⁴¹ da sevginin gelişmesi ve yerleşmesi; kin ve nefretin yer tutmaması için tavsiye edilen nebevî buyruklar olduğunu hatırlamalıyız.

4.3. Asabiyet ve Taraftar Dindarlık Anlayışından Kaynaklanan Tehditler

İslâm'ın öngördüğü kardeşlik, aynı zamanda sosyal bir imtihan vesilesidir. Toplumsal hayatta da kardeşliğin görünür kılınması, toplumsal iyi ilişkilerin oluşması, şekillenmesi ve sürdürülmesinde kardeşlik zeminin gözetilmesi gerekmektedir. Din kardeşliğinin anlam ve kapsamını ifade buyurdıkları bir hadîslerinde 'Müslümanları birbirine kenetlenerek destek veren bir binanın taşlarına benzetten'¹⁴² Hz. Peygamber (s), şu hadîsinde ise onları bir bedenın azalarına benzetmektedir: "Mü'minler birbirlerini sevmek; birbirlerine şefkat göstermek ve iyilik yapmakta bir vücut gibidir. O vücudun bur uzvu hastalanırsa, diğer uzuvlar da hastalığın acısını duyar, uykusuzluk ve ateşine iştirak eder."¹⁴³

Dünyanın neresinde olursa olsun bir müslümanın ayağına batan dikenı ta yüreğinde hissetmenin, kardeşlik şuurunun bir gereği olduğuna işaret eden Hz. Peygamber (s), yanı başımızda ve yaşadığımız toplumun bireylerini haydi haydi sahip lenmeyi öğütlemiş olmaktadır. Bu şekilde İslâm kardeşliği iki kişi arasındaki ilişki biçiminden başlayıp, yakın ya da uzağımızdaki bütün Müslümanları kuşatacak bir yapıya ulaşmak durumundadır.

Zikredilen hadîslerden anlaşıldığına göre İslâm kardeşliğinin en önemli amacı, Müslümanların birliğini ve dirliğini sağlamaktır. Bu amaç, bir imân ilkesi olan tevhîdin, aslında Müslüman fert ve toplumda bir anlamda vücut bulması halidir. Böylece "tevhîd", inançta 'Allâh'ın birliğine imân etmek' şeklinde ortaya çıkarken, bunun Müslüman topluma yansımaları 'duygu, düşünce, tavır, keder ve sevinç hallerinde bütün mü'minlerin tek bir vücut gibi olması, kendilerini böyle hissetmeleri' biçiminde olmalıdır. İslâm'ın tevhîd ve vahdet dini olmasının anlamı, bu şekilde gerçekleşmektedir. Böylece İslâm kardeşliği, imânî tevhîdden, kalplerin vahdetine

¹³⁵ Müslim, Selâm, 5.

¹³⁶ Tirmizî, Velâ ve Hibe, 6.

¹³⁷ İbn Mâce, İkâmetu's-salavât, 174.

¹³⁸ Buhârî, Edeb, 27.

¹³⁹ Tirmizî, Birr ve Sıla, 19.

¹⁴⁰ Müslim, Birr ve Sıla, 72.

¹⁴¹ Ebû Dâvûd, Edeb, 36.

¹⁴² Bkz. Buhârî, Mezalim, 5; Tirmizî, Birr ve Sıla, 18.

¹⁴³ Buhârî, Edeb, 27; Müslim, Birr, 66.

giden kuvvetli bir bağ olmaktadır. Mevlânâ: "Dostlar, dostlar! Birbirinizden ayrılmayın. Başınızdaki kaçamak hevesleri atın. Mademki hepiniz birsiniz, ikilik havası çalmayın. Vefa Sultanı emrediyor: Vefasızlık etmeyin!"¹⁴⁴ derken, Hz. Peygamber'in hadîslerindeki kardeşlik vurgusunu, kendi üslubunca özetlemiştir.

Yine Peygamber aşığı Mevlânâ'nın diliyle meseleyi izah edersek, onun şu sözünü de kardeşlik bağlamında zikretmek gerekir: "Aynı dili konuşanlar değil, aynı duyguyu paylaşanlar anlaşır. Kalpten kalbe yol vardır; kardeşlik de düşmanlık da bu gizli yoldan geçer."¹⁴⁵

İşte İslâm ve onun Muazzez Peygamberi, tevhîde inananların oluşturduğu toplumun da, bu doğrultuda imân kardeşliğine dayalı tek bir ümmet olmasını sağlayacak ilkeler getirmektedir. Bu 'ümmet tevhîdi'ne zarar verecek her davranışı da yasaklamıştır.

Ancak Hz. Peygamber (s)'in hadîslerinde dile getirdiği 'İslâm kardeşliği binası' ya da 'bedeni', araya giren bir takım yapay ya da doğal sebeplerden dolayı yaralanabilmekte ve zarar görmektedir.

Bu doğal sebeplerin başında kavmiyetçilik ya da ırkçılık gelmektedir. Burada bahsedilen ırkçılık, elbette insanların kavimlerine, akrabalarına sahip çıkması ya da hayırlı işlerde kabileleriyle birlikte davranması değildir. Konunun başında değindiğimiz gibi akrabaya sahip çıkmak ve onlarla birlikte hareket etmek âyet ve hadîslerde teşvik edilmektedir.¹⁴⁶ Zira bu durum Kur'ân'ın ifadesiyle bizzat Allâh'ın bir hikmeti gereği, insanların birbirleriyle ayrışması için değil kaynaşmasına ve tanışmasına vesile olarak yaratılmıştır.¹⁴⁷ Ancak Allâh'ın insanların tanışması ve dayanışması için var ettiği bu durum, tam tersine sürtüşme ve düşmanlık vesilesine dönüştürülürse, üstünlük ve övünme vasıtası yapılırsa, işte İslâm'ın tasvip etmediği durum ortaya çıkmaktadır. İslâm, bu durumu asabiyetin olumsuz ve kötü tarafı olarak değerlendirmektedir.¹⁴⁸

Buna göre bir kimsenin haksızlık anında bile kavmini savunması, ırkıyla övünmesi, ırkının üstünlüğünü iddia etmesi; kendisinden olmayanlara buğz etmesi, küçük görmesi gibi bir anlayışa sahip olması demek olan asabiyet,¹⁴⁹ hem insanlığın hem de İslâm kardeşliğinin birliğini tehdit eden bir unsurdur. İnsanlık hâlâ bu tehdidin ortaya çıkardığı utanç sahnelerini hafızasından silbilmiş değildir. İslâm dünyasının muhtelif coğrafyalarındaki dün ve bugün yaşanan her türlü bö-

¹⁴⁴ Mevlânâ, Rubâiler, No: 642'den nakleden Şafak, Yakup, Mevlâna Celâleddin-i Rûmi, Konya Büyükşehir Belediyesi yay., Konya, 2007, 22.

¹⁴⁵ Mevlânâ, Mesnevî, 2/3681 vd.'dan nakleden Şafak, a.g.e., 22.

¹⁴⁶ Bkz. Ebû Dâvûd, Edeb, 111, 112.

¹⁴⁷ Hucurat, 49/13.

¹⁴⁸ Geniş bilgi için bkz. Çağrı, Mustafa, "Asabiyet", DİA, III, 453-454.

¹⁴⁹ Çağrı, a.g.m., DİA, III, 453.

lünmüşlüğü ve tefrikanın baş müsebbibi de, aslında bu asabiyet duygusudur. Kur'ân-ı Kerim'de "hamiyye"¹⁵⁰ kavramıyla ifade edilen bu tür asabiyeti Hz. Peygamber, kendisine yöneltilen bir soruya verdiği cevapta şöyle açıklamıştır: "Kavmini, zulüm üzere de olsa desteklemendir."¹⁵¹

Câhiliye anlayışının kabileciliğe ve ırka dayalı kardeşliği, Kur'ân'la birlikte yerini imân kardeşliğine bırakmış; kardeşlik kavramı kan bağından çok, din bağına dayandırılmıştır.¹⁵² Peygamberimiz (s) "*Câhiliye zamanındaki gibi kavmiyetçilik ve asabiye güdenler 'bizden değildir'*"¹⁵³ buyururken, bu gerçeği vurgulamak istemiştir.

İslâm kardeşliğini zedeleyecek her türlü etnik yaklaşımları Hz. Peygamber (s) yasaklamış ve Müslümanların böyle bir imada bile bulunmalarını doğru bulmamıştır. Kavmiyetçilik yerine, kişileri bağlayan bağın takvâ ve İslâm kardeşliği olduğuna işaret etmiştir. Mesela Bilâl-i Habeşî'ye 'siyah kadının oğlu' diyerek hakaret eden Ebu Zerr el-Gıfârî'ye Peygamberimiz (s): "*Onu annesinin renginden dolayı mı ayıplıyorsun? Demek ki sende hala câhiliye ahlâkı*"¹⁵⁴ bulunmaktadır."¹⁵⁵ diyerek uyarmıştır.

Yine bir başka hadîsinde Allah Rasûlü (s), insanların etnik kökenleriyle övünmelerinin anlamsızlığına ve yersizliğine karşı şu uyarıyı yapmıştır: "*Siz (hepiniz) Âdem'in çocuklarıdır. Âdem ise topraktan (yaratılmış)tır. (Allâh'a yemin olsun ki) insanlar (ya bu) kavimler(i) ile övünmeyi bırakırlar -ki o kavimler (böyle câhiliye âdeti üzere yaşadıkları için şimdi) cehennem kömürlerinden bir kömürdürler- yahut da Allâh katında burnuyla dışkı yuvarlayan (pislik böceğinden) daha değersiz bir hale düşerler.*"¹⁵⁶

İslâm kardeşliğine tehdit teşkil eden yapay oluşumlara bir diğer örnek ise, kişinin mensubu olduğu mezhebinin, cemaatinin ya da meşrebinin, üstün ve tek hakikat olduğunu iddia etmesidir. Müslümanlar arası ikili ve toplumsal ilişkileri bozan sebeplerin başında, maalesef bu "taftar dindarlık" anlayışı gelmektedir. İslâm kardeşliğindeki ibâdet şuurunun kaybedilerek, kendi kampının rızasını öncelikle manasında kullandığımız bu "taftar dindarlık" kavramı, kardeşliğimize karşı bir tehdit olarak önceliğini ve üstünlüğünü korumaktadır. İslâm kardeşliğinin harcı Allah için sevmek iken, taftar dindarlıkta grup rızası öncelenerek hareket edilmektedir.

¹⁵⁰ Feth, 48/26.

¹⁵¹ Ebû Dâvûd, Edeb, 111, 112.

¹⁵² Bkz. Fayda, a.g.m., DîA, VII, 18.

¹⁵³ Müslim, İmâre: 53. Ayrıca bkz. Buharî, Cenâiz: 39,

¹⁵⁴ Câhiliye ahlâkı ve âdeti ile, "câhiliyenin kibir ve taassubu, savaşlara sebep olan kabilecilik anlayışı, barbar âdetler, vahşet mantalitesi ve putperestliğin bütün unsurları" kastedilmektedir. Bkz. Fayda, a.g.m., DîA, VII, 18.

¹⁵⁵ Buharî, İmân: 22.

¹⁵⁶ Ebû Dâvûd, Edeb, 110, 111; Tirmizî, Menâkıb, 74.

Müslümanlar Yüce Allâh'ın: "*Allâh'a ve Rasûlüne itaat edin ve çekişip birbirinize düşmeyin, çözülp yığınlaşsınız, gücünüz gider*"¹⁵⁷ ve "*Hep birlikte Allâh'ın ipine (kitabına, dinine) sımsıkı sarılın. Parçalanıp ayrılmayın.*"¹⁵⁸ âyetlerindeki uyarısına rağmen, didarlık anlayışlarını, meşreplerini ve hatta üstatlarını bir ayrışma sebebi haline getirebilmektedir. Dinde ve kardeşlik hukukunda ortak paydanın Kur'ân ve sünnet olduğunu¹⁵⁹ unutmuşçasına, aralarında sunî ayrılıklar ve "asabiyetler" oluşturmuşlardır. Hatta bu durum kendilerinin tek hakikat olduğunu, diğer kardeşlerinin yolunun ise dalâlette olduğunu söylemeye kadar varabilmektedir. Müslümanların, böyle kendi mezhep, meşrep ya da din yorumlarını öne çıkararak, İslâm kardeşliklerini ikinci plana atmış olmaları, dinî bakımdan acınacak bir durumdur. Tekfîr furçası ise bu işin varacağı en vahim nokta olmaktadır.

Yanlış anlaşılacak adına, İslâm'ın, kardeşlik anlayışı ekseninde cemaatleşmeyi teşvik ettiğini belirtmek gerekmektedir. En önemli ibâdeti olan namazın bile cemaatle eda edilmesini tavsiye eden bir din, elbette ki Müslümanların anlaşabilecekleri kardeşleriyle bir arada sosyalleşmelerini de teşvik edecektir. Ancak bu cemaatleşme, bir hayırda yarış ve takvâda birbirlerine destek olma vasıtasıdır. Bu cemaat ruhu, fertlerin kalabalıklar içinde savrulmaması bakımından son derece faydalı bir sosyal yapılandırma. Nitekim Hz. Peygamber (s): "*Allâh'ın kudret eli cemaatle beraberdir*"¹⁶⁰ hadîsiyle, bu yapıcı birlikteliği öğütlemektedir. Ancak vakıada olduğu üzere Müslümanlar bu sosyal örgütlenmelerini dinin yegâne temsilcisi ve hâmesi görüp, bütün nimetleri yalnız ve öncelikli kendi yandaşlarının hakkı olarak bilirlerse, bunun câhiliyedeki asabiyetten farkı nedir? Zekâtını bile sadece kendi cemaatine tahsis eden bir Müslümanın hangi İslâm kardeşliğinden bahsedilebilir? Binâenaleyh, uzatmadan ifade edersek, kendi hizbi dışındaki Müslümanları ötekileştirmek ve dışlamak, din kardeşliğini tehdit eden en önemli meselelerden biri olmaya devam etmektedir.

Yine kardeşliğe tehdit teşkil eden yapay unsurlar cümlesinden olarak siyasî mensubiyetler, hemşericilik ve benzeri daha basit sayılabilecek taraftarlık unsurlarını da zikretmek mümkündür. Bu gibi durumları önceleyenler, kendi taraftar ve üyelerine hak etmeseler de bir çok nimeti sunup sahip çıkarken, kendinden olmayan Müslümanları tamamen dışlayabilmektedir. İşte bu durum, İslâm'ın menettiği 'hak, adâlet ve ehliyet gözetmeksizin taraftar olmak' şeklindeki asabiyet ve bizim "taraftar dindarlık" diye kavramlaştırdığımız İslâm dışı anlayışın tezahüründen başka bir şey değildir. Hz. Peygamber (s): "*Her kim körü körüne (dikilmiş) bir sancığın altında, asabiyete davet veya bir asabiyete yardım ederken öldürülürse, bu*

¹⁵⁷ Enfâl, 8/46.

¹⁵⁸ Alü Imrân, 3/103.

¹⁵⁹ Bkz. Muvatta', Kader, 3; Hâkim, a.g.e., I. 93.

¹⁶⁰ Tirmizî, Fiten 7.

bir câhiliye ölümüdür!"¹⁶¹ buyurmaktadır.

Bir başka hadîslerinde Allâh Rasûlü (s) şöyle buyurarak din kardeşliğine zarar veren bütün asabiyet davalarını tel'in etmektedir: *"(Halkı) asabiyyet (soy-sop) davasına çağırın bizden değildir. Asabiyyet (soy-sop) davası uğrunda savaşan bizden değildir. Asabiyyet (soy-sop) davası uğruna ölen bizden değildir."*¹⁶²

Bütün bu olumsuzlukları bertaraf edecek ilaç, Kur'ân ve sünnette ifadesini bulan sevgi, merhamet ve ibâdet eksenli İslâm kardeşliğini öncelemek ve yüceltmektir. Bir "beden" ancak her organının bir arada ve sağlıklı çalışmasıyla tam işlev görebilir. İslâm kardeşliği de böyledir. Bir "binâ"nın duvarında bir tuğla eksik kalırsa ya da bir bedenin en küçük organı gözden çıkarılırsa, orada sağlıklı bir durumdan bahsedilemez.

Hz. Peygamber (s), Müslümanlar arasındaki sevgi, merhamet, yardım vs. gibi kardeşliğin gereği olan davranışlarda hiçbir şartla ve düşünceyle ayırma gidilmesini şu ifadelerinde de ifade buyurmaktadır: *"Her kim bir kardeşinin dünyadaki sıkıntısından bir sıkıntısını giderirse, Allâh'a onun kıyamet günü bir sıkıntısını giderir; herkim bir Müslüman'ın ayıbını örterse, Allâh'ta o kimsenin dünya ve ahirette ayıplarını örter. Kim daralmış bir kimseye kolaylık gösterirse; Allâh'ta o kimseye dünya ve ahirette kolaylıklar gösterir. Kul din kardeşinin yardımında olduğu sürece Allâh'ta o kimsenin devamlı yardımındadır."*¹⁶³

Günümüz dünyasında coğrafyaları sunî sınırlarla parçalanmış olan Müslümanların, yürekleri de çeşitli tefrikalarla parçalanmamalıdır. Hadîsi şeriflerde ifade edildiği üzere din kardeşliği, bir binanın tuğlaları gibi sağlam bir şekilde birbirine bağlanmalı ve bir bedenin uzuvları gibi birbirlerini hissetmelidirler. Gerçek din kardeşliği budur. *Bugün İslâm dünyasındaki karışıklıkların ve parçalanmışlıkların en önemli sebebi, çeşitli tür ve rengiyle asabiyyet ya da taraftar dindarlık hastalığına yakalanmış olmasıdır.*

SONUÇ

Hadîs-i şerifte buyrulduğu üzere 'Allâh'ı bir bilen, Hz. Muhammed'i peygamber kabul eden, namaz kılan ve zekât veren herkes müslümandır.¹⁶⁴ İslâm'a göre bu ikrârı ve durumu bilinen bir kimse için etnik kökü, nesebi, soyu sopyu, mezhebi, meşrebi, mesleği vs. bütün vasıflarından daha çok öne çıkan kimliği artık, Müslü-

¹⁶¹ Müslim, İmare, 57.

¹⁶² Ebû Dâvûd, Edeb, 111, 112.

¹⁶³ Tirmizî, Hüdud, 3.

¹⁶⁴ Söz konusu hadîs şöyledir: "Ben, Allah'tan başka ilâhın olmadığına, Muhammed'in de Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet edinceye, namaz kılincaya, zekât verinceye kadar insanlarla savaşla emrolundum. Bunları yaptılar mı, kanlarını, mallarını bana karşı korumuş (emniyet altına almış) olurlar. İslâm'ın hakkı hâriç. Artık (samimi olup olmadıklarına dair) durumları Allah'a kalmıştır." Buhârî, İmân, 17. Ayrıca bkz. Müslim, İmân, 36.

man olmaktır. Dolayısıyla böyle birisi, İslâm kardeşliği şemsiyesi altına girmiş demektir. Herkesin kalbini ve niyetini Allâh Teâlâ bilir. Ancak Müslüman kimliğinin en önemli tezâhürü ve bu iddiasını hakikate dönüştürecek olan en önemli amellerinden birisi, İslâm kardeşliğidir. Hadîslere göre bu kardeşlik hesabî değil, hasbîdir. Allâh rızasını gözeterek birbirini sevmek, merhamet etmek ve öncelemek üzerine kuruludur.

İslâm kardeşliği, bir ibâdettir. Kardeşlik hukukunu yerine getirmek, imânî bir görev ve dini bir ameldir; diğer bütün sosyal görevler ve sorumluluklar, bu hukuk yerine getirildikten sonra söz konusu olabilir.

Hz. Peygamber (s)'in hadîslerinden öğrendiğimize göre, din kardeşleri arası ilişkiler güvenlik, barış, sevgi, saygı, hoşgörü, şefkat ve merhamete dayalı olmalıdır. Kardeşler birbirlerinin can, mal, ırz (şeref, haysiyet, namus), akıl ve inanç güvenliklerinden sorumludurlar. Bu değerlere herhangi bir şekilde zarar vermek, İslâm kardeşlik hukukunu çiğnemek demektir.

Müslümanların arasında ilâhî bir nimet olarak kurulan kardeşlik bağının zedelenmesi ve zayıflaması, insan ve cin şeytanlarının en çok arzuladıkları bir durumdur. Tarih boyunca olduğu gibi bugün de bu uğurda yoğun çalışmalar yapılmaktadır. Müslümanları bölmeye çalışan mihrakların, öncelikle onların inançlarına zarar vermeyi, sonra da kardeşliklerini yok etmeyi planladıkları çok bariz bir şekilde yaşanmaktadır. Binâenaleyh, İslâm dünyasının bir ilim ve medeniyet coğrafyasından, sevgi ve kardeşlik ikliminden, bir zulüm ve mağduriyet tufanına dönüşmesinin en büyük sebebi, imân birliği ve bunun gereği olan kardeşlik hukuku ve ahlâkının yerine getirilemeyiştir.

İslâm kardeşliğine zarar verecek her türlü asabiyet duygusundan ve "ta-raftar dindarlık" anlayışından hareketle Müslümanları ötekileştirmekten ve her türlü tefrika unsurlarından uzak durmak gerekmektedir. Bu konuda rehber alınacak yegâne kaynak, Kur'ân-ı Kerîm ve sünnet olmalıdır.

Kaynaklar

- » el-Aclûnî, İsmâil b. Muhammed (v.1162/1748), *Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-İlbâs ammâ iştehera mine'l-ehâdis alâ elsineti'n-nâs*, thk. Yûsuf b. Muhammed, Mektebetü İlmî'l-hadis, Beyrût, ty., I-II.
- » el-Buhârî, Muhammed b. İsmâil (v.256/869), *el-Câmiu's-sahîh*, İstanbul 1992, I-VIII.
- » _____, el-Edebü'l-müfred, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Kâhire, 1375/1955.
- » Çağrı, Mustafa, "Asabiyet", DİA, III, 453-454.
- » ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrrahmân (v.255/869), *es-Sünen*, İstanbul, 1992, I-II.
- » Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eşâ's es-Sicistânî (v.275/888), *es-Sünen*, İstanbul, 1992, I-V.
- » Fayda, Mustafa, "Câhiliye", DİA, VII, 17-19.
- » el-Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Neysâbü'rî (v.405/1014), *el-Müstedrek ala's-sahîhayn, Dâru'l-harameyn*, Kâhire, 1417/1997, I-V.
- » İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali el-Askalânî (v.852/1448), *Fethu'l-Bârî*, thk. M. Fuâd Abdülbâkî-Muhibbuddin el-Hatîb, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, 1379, I-XIII.
- » İbn Hanbel, Ahmed (v.241/855), *el-Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, I-VI.

-
- » İbn Hişâm (v.213 veya 218), *es-Sîretü'n-nebevîyye*, thk. Umer Abdüsselâm Tedmürî, Dâru'l-kütübî'l-arabî, Beyrût, 1410/1990, I-IV.
 - » İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İmâmuddîn İsmâîl (v.774/1372), *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Dâru hicr, Cize, 1417/1997, I-XXI.
 - » İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî (v.273/886), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, I-II.
 - » İbn Manzûr, Cemâluddîn Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mükerrerem (v.711/1311), *Lisânü'l-arab*, Dâru Sâdır, Beyrût, ty., I-XV.
 - » el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed (v.671/1272), *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'ân*, Beyrût, 1405/1985, I-XX.
 - » Mâlik, Mâlik b. Enes (v.179/795), *el-Muvatta'*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, I-II.
 - » el-Mes'ûdî, Ebu'l-Hasan Ali b. El-Huseyn (v.346/957), *Murûcu'z-zeheb ve meâ'dinü'l-cevher*, thk. Kemâl Hasen Meraî, Beyrût, 1425/2005, I-IV.
 - » Müslim, Ebu'l-Hüseyn el-Haccâc el-Kuşeyrî (v.261/874), *el-Câmi'u's-sahîh*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, I-III.
 - » er-Râğib, Hüseyin b. Muhammed el İsfehânî (v.502/1108), *el-Müfredât fi ğaribi'l-Kur'ân*, İstanbul, 1986.
 - » er-Râzî, Fahrüddîn (v.604/1207), *et-Tefsîru'l-kebir (Mefâtihu'l-ğayb)*, Dâru'l-fikr, Beyrût, 1401/1981, I-XXXII.
 - » Sancaklı, Saffet, "Hz.Peygamber'in Medine Döneminde Tesîs Ettiği Kardeşlik (muahat) Projesinin Günümüz Bireysel ve Toplumsal Hayat Açısından Önemi ve Analizi", 11-12 Mayıs 2007, Konya'da düzenlenen Sünnetin Bireysel ve Toplumsal Değişimdeki Rolü Sempozyumu kitabı, Konya, 2008, 52-72.
 - » Şafak, Yakup, *Mevlâna Celâleddin-i Rûmi*, Konya Büyükşehir Belediyesi yay., Konya, 2007.
 - » et-Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed (v.279/892), *el-Câmiu's-sahîh (es-Sünen)*, İstanbul, 1992, I-V.
 - » Yücel, İrfan, *Peygamberimizin Hayatı*, DİB. Yay., Ankara, 2006.

